

งานวิจัย

เรื่อง

การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสาน ทุนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ชาวญ้อกร อย่างยั่งยืน
กรณีศึกษา: บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

"Sustainable Conservation, Restoration, and Transmission of Cultural
Capital, Environment, and Identity of the Nyah Kur People:
A Case Study of Ban Wang Kamphaeng, Chi Bon Subdistrict, Ban Khwae
District, Chaiyaphum Province"

ดร.บุญเหนือ พุทธบุรี

ดร.ยุทธนา เฉลียวชาติ

ภูมิใจ ไร่ดี

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของสาขาวิชานวัตกรรมการพัฒนา

คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ปีการศึกษา 2568

ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

คำนำ

งานวิจัยฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อมุ่งสำรวจ รวบรวม และสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกร กลุ่มชาติพันธุ์ผู้เปี่ยมด้วยอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และจิตวิญญาณอันผูกพันกับผืนป่าธรรมชาติอย่างแนบแน่น ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความยั่งยืนของอัตลักษณ์ ภาษา และวิถีชีวิตดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย การวิจัยนี้จึงมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงการบันทึกข้อมูลทางมานุษยวิทยาเท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นการสร้าง "กระบวนการสืบสาน" ที่ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ผ่านการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด IAOV (Input-Activity-Output-Value) เพื่อแปรรูปทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณปราชญ์ท้องถิ่นทุกท่าน โดยเฉพาะ "หย่องเลื่อม, หย่องอึ้ง, โอ้งคำ หย่องนอม" และผู้นำชุมชนชาวญ้อกรในบ้านวังกำแพง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการเปิดเผยองค์ความรู้ แบ่งปันประสบการณ์ และให้ความไว้วางใจให้ผู้วิจัยได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสืบสานอัตลักษณ์ ขอบพระคุณเครือข่ายนักวิชาการ ครูภูมิปัญญา และหน่วยงานส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลชีบน และเทศบาลตำบลห้วยแย้ ที่ร่วมเป็นกลไกสำคัญในการถักทอข้อมูลมรดกภูมิปัญญาให้กลายเป็นระบบฐานข้อมูลดิจิทัล และโมเดลการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลการวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีความรับผิดชอบ และที่สำคัญที่สุด คือการเป็นส่วนหนึ่งในการรักษา "รากเหง้าชาวนน" ให้คงอยู่คู่กับผืนป่าและสังคมไทยได้อย่างมั่นคงและภาคภูมิใจ

ผู้วิจัยหวังว่าเนื้อหาในงานวิจัยนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและเป็นธรรมต่ออัตลักษณ์ของชาวญ้อกร และเป็นต้นแบบในการศึกษาต่อยอดสำหรับนักวิชาการหรือผู้ที่สนใจงานด้านวัฒนธรรมศึกษาในอนาคต

คณะผู้วิจัย [17/กันยายน/2569]

สารบัญ

บทที่	หน้า
1: บทนำ (Introduction)	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
2: เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature Review)	7
2.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของชาวญ้อฮูร์	7
2.2 แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม	8
2.3 แนวคิดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH)	15
2.4 ทฤษฎีความรู้ร่วม	15
2.5 หลักการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม	17
2.6 แนวคิดห่วงโซ่คุณค่า IAOV	17
2.7 หลักการการสื่อความหมายมรดก (Heritage Interpretation)	18
2.8 แนวคิดเชิงระบบด้วยโมเดล IAOV (Input-Activity-Output-Value)	19
2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20
2.10 กรอบแนวคิดการวิจัย (IAOV Framework)	21
3: วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology)	
3.1 รูปแบบการวิจัย (PAR / Qualitative Research)	23
3.2 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย	23
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	25
3.4 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	26

3.5 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล	27
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	27

สารบัญ

บทที่	หน้า
4: ผลการวิจัย (Research Results)	
4.1 กรอบการนำเสนอผลการวิจัย	29
4.2 ปัจจัยนำเข้า (Input): ทุนวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ	30
4.3 กิจกรรม (Activity): กระบวนการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอด	38
4.4 ผลผลิต (Output): ผลงานและช่องทางสร้างรายได้	40
4.5 คุณค่า (Value): คุณค่าทางวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ	42
4.6 การสังเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าตามกรอบ IAOV	44
5: สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	45
5.1 สรุปผลการวิจัย	46
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	48
5.3 ข้อเสนอแนะ	53
บรรณานุกรม	56
ภาคผนวก	58
แบบสำรวจข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมชุมชนเบื้องต้น (Baseline Survey)	58
แบบสังเกตภาคสนาม (Observation Forms)	61
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview Guides)	64

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1.1	สรุปข้อมูลผู้ให้ข้อมูลหลัก	24
4.1	ลักษณะเด่นทางนิเวศและวัฒนธรรมของกลุ่มพื้นที่เป้าหมายหลัก	30
4.2	ความหมายเชิงอัตลักษณ์	31
4.3	ผลการลงพื้นที่ ด้านอุปสรรคที่พบ	32
4.4	จำแนกลดตายปักบนเสื้อพ็อก	33
4.5	จำแนกเครื่องดนตรีในวงลำวงญัฮกุร	35
4.6	วิวัฒนาการทางสังคมศิลป์	36
4.7	ประเภททางภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตรอด	36
4.8	ข้อขล่ำ	37
4.9	มาตรการอนุรักษ์ป่าศักดิ์สิทธิ์	39
4.10	กลไกการถ่ายทอดที่โดดเด่น	40
4.11	กลไกการทำงานผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 6	41
4.12	ช่องทางของรายได้	42
4.13	การสังเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าตามกรอบ IAOV	44
5.1	สรุปทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ	46

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	สะพานเชื่อมสองตำบล	4
2.1	ใบลำดวน ดอกลำดวน	10
2.2	ผวจ	11
2.3	ปีแก้ว (ปีมอญ)	11
2.4	จู้บเป้ง	12
2.5	โหนดิน	12
2.6	ขอลอ (เกราะ)	13
2.7	ชุดนางรำปะเรเร	13
2.8	กรอบแนวคิดการวิจัย	22
4.1	ลวดลายบนเสื้อพ็อก	34

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง: การอนุรักษ์ พื้นฟู สืบสาน ทุนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ชาวญัฮกรอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สำรวจ สืบค้น และจัดทำระบบฐานข้อมูลดิจิทัลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวญัฮกร (2) พัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีในการยกระดับและจัดกระบวนการสืบสานถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นผ่านโมเดล IAOV และ (3) สร้างนวัตกรรมทางสังคมและออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานทุนวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วม กับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ดำเนินการตามวงจร PDCA ภายใต้กรอบแนวคิดเชิงระบบ IAOV (Input-Activity-Output-Value) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 16-18 คน จาก 6 กลุ่ม ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำทางวัฒนธรรมและการแสดง ผู้นำชุมชนและผู้บริหารการท่องเที่ยว กลุ่มคนรุ่นกลาง กลุ่มเยาวชน และตัวแทนหน่วยงานสนับสนุน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสำรวจเบื้องต้น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ประการแรก ชุมชนบ้านวังกำแพงมีทุนวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ 6 ด้าน ได้แก่ ทุนประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมทวารวดี ทุนธรรมชาติ ทุนภาษา ทุนหัตถกรรม ทุนดนตรีและ

คีตศิลป์ และทุนภูมิปัญญาอาหารและข้อขล่ำ นำไปสู่การพัฒนาระบบฐานข้อมูลดิจิทัล 3 ส่วน คือ คลังข้อมูลภูมิปัญญา 5 หมวด แผนที่วัฒนธรรมดิจิทัล (GIS) และพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ประการที่สอง เกิดแนวปฏิบัติที่ดี 5 ประการ ได้แก่ เข้าหาปราชญ์ก่อนเข้าพื้นที่ ถ่ายทอดแบบคาบเกี่ยว 3 รุ่น แปลงจารีตเป็นกติกากาการท่องเที่ยว ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องเอง และบันทึกก่อนสูญ โดยมีกลไกเด่นคือ "ระบบนางรำ 3 รุ่น" และการปรับกลยุทธ์ฟื้นฟูภาษาจากระบบตัวเขียนมาสู่การถ่ายทอดด้วยฐานเสียง ประการที่สาม เกิดนวัตกรรม "อาบป่าเชิงวัฒนธรรม" ที่บูรณาการศาสตร์ชินริน-โยกุเข้ากับความสำเร็จเรื่องผีธรรมชาติและข้อขล่ำ พร้อมกลไกคณะกรรมการจัดการกาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ก่อให้เกิดรายได้เสริมที่กระจายอย่างเป็นธรรม และการฟื้นฟูศักดิ์ศรีทางชาติพันธุ์ ทั้งนี้พบอุปสรรคสำคัญ 3 ประการ คือ ความเสื่อมถอยของทรัพยากรป่าไม้โดยเฉพาะต้นลำดวนซึ่งเป็นวัตถุดิบเครื่องดนตรี ภาวะวิกฤตของภาษา และภาวะ "วัฒนธรรมที่ถูกจัดให้" โดยหน่วยงานภายนอก

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรบรรจุแผนอนุรักษ์ทุนวัฒนธรรมญัฮกรไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง เร่งขึ้นทะเบียนภาษาและคีตศิลป์ญัฮกรเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ กำหนดมาตรการคุ้มครองพรรณไม้ทางวัฒนธรรม และปรับบทบาทหน่วยงานรัฐจาก "ผู้จัดให้" เป็น "ผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก"

คำสำคัญ: ญัฮกร, ทุนวัฒนธรรม, กาท่องเที่ยวโดยชุมชน, อาบป่าเชิงวัฒนธรรม, รำปะเรเร

Abstract

Title: Sustainable Conservation, Revitalization, and Transmission of Cultural Capital, Environment, and Nyah Kur Ethnic Identity — A Case Study of Ban Wang Kamphaeng, Chi Bon Subdistrict, Ban Khwao District, Chaiyaphum Province

This research aimed to: (1) survey, investigate, and develop a digital database system of the Nyah Kur intangible cultural heritage; (2) develop best practices for enhancing and organizing intergenerational cultural transmission processes through the IAOV model; and (3) create social innovation and design community-based tourism activities grounded in cultural and environmental capital.

This study employed qualitative research integrated with Participatory Action Research (PAR), operating through the PDCA cycle under the systemic IAOV (Input–Activity–Output–Value) conceptual framework. Key informants were selected through purposive sampling, comprising 16–18 participants from six groups: local sages, cultural and performance leaders, community leaders and tourism administrators, active practitioners of the middle generation, youth learners, and representatives of supporting agencies. Data were collected through preliminary surveys, participant and non-participant observation,

and structured and unstructured interviews, then analyzed using content analysis and descriptive analysis.

The findings revealed that, first, Ban Wang Kamphaeng possesses six domains of cultural and natural capital: historical capital linked to Dvaravati civilization, natural capital, linguistic capital, handicraft capital, musical and performing arts capital, and food wisdom and *Kholam* (traditional taboo) capital. These led to the development of a three-part digital database system: a knowledge management repository covering five categories, a digital cultural map (GIS), and a virtual museum. Second, five best practices emerged: approaching local sages before entering the field, overlapping three-generation transmission, converting traditional taboos into tourism regulations, enabling the community to narrate its own story, and documenting before loss. The most notable mechanism was the "Three-Generation Dancer System," alongside a strategic shift in language revitalization from a written orthography to voice-based transmission. Third, the "Cultural Forest Bathing" innovation was created, integrating Japanese Shinrin-yoku with Nyah Kur animistic beliefs and *Kholam* principles, supported by a community-based tourism management committee. This generated supplementary income with equitable distribution and restored ethnic dignity and pride. However, three major obstacles were identified: the degradation of forest resources, particularly *Lamduan* trees essential as raw material for traditional musical instruments; the critical endangerment of the Nyah Kur language; and the condition of "arranged culture" imposed by external agencies.

Policy recommendations include incorporating the Nyah Kur cultural capital conservation plan into local development plans with continuous budget allocation, expediting the registration of the Nyah Kur language and performing arts as national intangible cultural heritage, establishing protective measures for culturally significant plant species, and repositioning government agencies from "providers" to "facilitators and resource supporters."

Keywords: Nyah Kur, Cultural Capital, Community-Based Tourism, Cultural Forest Bathing, Ramparere

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ชาวญฮูกร (Nyah Kur) หรือที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ทั่วไปในนาม "ชาวบน" หรือ "คนดง" เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่สืบเชื้อสายและตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวเทือกเขาในคาบเกี่ยว 3 จังหวัด ได้แก่ ชัยภูมิ นครราชสีมา และเพชรบูรณ์ โดยคำว่า "ญฮู" มีความหมายว่า "คน" และ "กร" มีความหมายว่า "ภูเขา" ซึ่งรวมกันหมายถึง "คนภูเขาหรือคนที่อาศัยอยู่บนภูเขา" (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, 2541) จากการศึกษาทางด้านภาษาศาสตร์พบร่องรอยทางประวัติศาสตร์อันยาวนานของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ โดยพบว่า **ภาษาญฮูกร** จัดอยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) สาขามอญ-เขมร ซึ่งมีความสอดคล้องทางคำศัพท์ดั้งเดิมอย่างใกล้ชิดกับภาษามอญโบราณที่ปรากฏใน **"จารึกวัดโพธิ์ร้าง"** ซึ่งเป็นจารึกอักษรมอญโบราณที่เก่าแก่ที่สุดชิ้นหนึ่งที่ค้นพบในประเทศไทย มีอายุย้อนกลับไปได้ราวกว่า 1,500 ปี ในสมัยอารยธรรมทวารวดี (Premsrirat, 2002) นอกจากนี้ หลักฐานทางโบราณคดีและการบอกเล่าของผู้อาวุโสยังชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงผ่านเส้นทางประวัติศาสตร์บริเวณ "ช่องซิด" (หรือช่องขุนซิด) ซึ่งเคยเป็นเส้นทางสัญจรเพื่อแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชาวญฮูกรและ **เมืองโบราณศรีเทพ** สะท้อนให้เห็นว่าชาวญฮูกรคือ "เสียงพูดของทวารวดีที่ยังคงหลงเหลือและลมหายใจที่ยังจับต้องได้" ของหน้าประวัติศาสตร์ไทย (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, 2557)"

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา แผนพัฒนาประเทศและโครงสร้างเศรษฐกิจแบบใหม่ส่งผลให้ชาวญฮูกรต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจาก "นายพรานและคนหาของป่า" ลงมาตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรในพื้นที่ราบเชิงเขาและเริ่มเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, 2558) การปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมภายนอกจนกลายเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม มีการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ ส่งผลให้อัตราการใช้ภาษาดั้งเดิมในกลุ่มเด็กและคนรุ่นใหม่ลดลงอย่างน่าใจหาย ปัจจุบันภาษาญฮูกรที่ไม่มีระบบตัวเขียนอักษรเป็นของตนเองตกอยู่ใน **"ภาวะวิกฤตใกล้สูญหาย"** เนื่องจากเหลือเพียงกลุ่มผู้สูงวัยไม่กี่คนที่ยังคงสื่อสารภาษานี้ได้จริงในชีวิตประจำวัน (Premsrirat, 2002)

การเลือนหายไปของภาษาไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่ส่งผลต่อความมั่นคงของ มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ ของชุมชนที่กำลังเผชิญหน้ากับการขาดแคลนการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างรุนแรง ไม่ว่าจะเป็น ศาสตร์ดนตรีและศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เช่น การรำปะเระเร หรือเพลงปะเระเร (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2541) ซึ่งเป็นบทเพลงร้องโต้ตอบเกี่ยวพาราสีชาย-หญิงดั้งเดิมในประเพณีแห่หอดอกผึ้ง โครงสร้างของดนตรีฮุกูที่มีลีลาและสังคีตลักษณะเฉพาะตัว ทั้งแบบสโตรฟิก (Strophic Form) และไบนารี (Binary Form) การใช้เครื่องดนตรีจากธรรมชาติอย่างการเป่าใบลำตวนเลียนเสียงสัตว์, การเป่าพวงเพื่อสื่อสารแทนใจของหนุ่มสาว หรือการเคาะจ๊ับเป้ง ซึ่งในปัจจุบันเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชนไม่สามารถบรรเลงเครื่องดนตรีเหล่านี้ได้แล้ว ตลอดจน **พิธีกรรมดั้งเดิมอย่างเสื่อพ็อก** ที่แฝงสัญลักษณ์ความเชื่อและความเคารพต่อธรรมชาติ เช่น ลายครอบ ลายเส้นหนาม ลายตีนนก และลายวงคุ รวมถึง **ตำรับอาหารและยาสมุนไพร** ตลอดจนความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน และข้อห้ามหรือข้อล่ำในวิถีการกินที่แฝงกุศโลบายทางสังคม ก็เริ่มจางหายไปตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย (วิภู กุตุพันธ์, 2557)

ปัจจุบัน สถานะของภาษาและวัฒนธรรมฮุกูตกอยู่ในสภาวะวิกฤตอย่างรุนแรง เนื่องจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม กับกลุ่มไทยโคราช และไทยอีสานผ่านการสื่อสารในชีวิตประจำวัน และการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการลดลงของอัตราการใช้ภาษาดั้งเดิมในกลุ่มคนรุ่นใหม่ (Premsrirat, 2002) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ข้อมูลเชิงประจักษ์จาก 'ปราชญ์ชาวบ้าน' กลายเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ที่มีความสำคัญสูงสุดในการเข้าถึงองค์ความรู้ที่บันทึกไม่ได้ในเอกสารวิชาการ โดยเฉพาะข้อมูลจากคุณพนม จิตรจันทน์ ซึ่งถือเป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอด และเก็บรักษาภูมิปัญญาฮุกูที่กำลังเลือนหาย ทั้งในด้านคติชนวิทยา พิธีกรรม และความเชื่อเฉพาะกลุ่ม (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, 2557) การบูรณาการระหว่างข้อมูลปฐมภูมิจากปราชญ์ชาวบ้านกับงานวิจัยเชิงวิชาการ จึงเป็นหนทางสำคัญในการสร้างฐานข้อมูลที่สมบูรณ์เพื่อการฟื้นฟูอัตลักษณ์ฮุกูในอนาคต (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2541)"

ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงได้ร่วมมือกับปราชญ์ท้องถิ่นและเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนฮุกูบ้านวังกำแพง ตำบลชีบน ออกแบบโครงการวิจัยโดยใช้กระบวนการ **วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR)** เข้ามาเป็นเครื่องมือหลักในการให้ชุมชนร่วมกันระบุปัญหา ถอดบทเรียนความรู้ และร่วมกันขับเคลื่อน เพื่อไม่ให้เกิดการสืบทอดอยู่เพียงแค่การจดบันทึกเป็นกระดาษ แต่เป็นการ **"คืนข้อมูลสู่ท้องถิ่น"** และปรับประยุกต์ทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมเหล่านั้น เช่น วิถีชีวิตการ

ฟุ้งฟิงป่าของชาวญัฮกุร มาออกแบบนวัตกรรมสังคมและการบริการวิชาการอย่างเป็นระบบ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการเดินทาง "อาบป่าเชิงวัฒนธรรม ญัฮกุร" เพื่อเยียวยาจิตวิญญาณธรรมชาติให้กับคนเมืองยุคใหม่ ซึ่งเป็นการบูรณาการร่วมกับระบบความเข้าใจความสัมพันธ์ธรรมชาติและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ก่อให้เกิดโครงสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) และสืบสานอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวบนให้คงอยู่เป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติสืบไป

1.2 คำถามการวิจัย

1. คลังปัญญา ทูทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และข้อกำหนดทางวิถีชีวิตของชาวญัฮกุรในพื้นที่เป้าหมายมีโครงสร้างและอัตลักษณ์ในมิติต่าง ๆ อย่างไร?
2. ชุมชนและภาคีเครือข่ายจะมีส่วนร่วมในการออกแบบ พัฒนา และทดลองกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดจนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชาติพันธุ์วิถีฟุ้งฟิงป่า (เช่น กิจกรรมการอาบป่าเชิงวัฒนธรรม) ตามกรอบแนวคิด IAOV ได้อย่างไร?
3. ผลกระทบของการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และระดับความเข้มแข็งของชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมชาติพันธุ์ญัฮกุรเป็นอย่างไร?

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจ สืบค้น และจัดทำระบบฐานข้อมูลดิจิทัลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ภาษาพรรณพืช, ดนตรี, ลายปักเสื้อผ้า, อาหารและข้อกล่าว, วิถีพึ่งพาธรรมชาติ) ของชาวญัฮกุรใน บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิอย่างเป็นระบบ
2. เพื่อพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการยกระดับและจัดกระบวนการสืบสานถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวญัฮกุร จากรุ่นสู่รุ่น (Intergenerational Transmission) โดยบูรณาการการขับเคลื่อนผ่านโมเดล IAOV
3. เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมและออกแบบกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงชาติพันธุ์และธรรมชาติเชิงสร้างสรรค์ ส่งเสริมรายได้และการพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่: โครงการวิจัยมุ่งเน้นในเขตชุมชนชาวญ้อ (ชาวนน) จังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วยพื้นที่เป้าหมายหลักคือ

1. บ้านวังกำแพง หมู่ 2 ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นถิ่นฐานดั้งเดิมสำคัญ
2. บ้านหนองอ้อ หมู่ 1,12 ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เชื่อมโยงการย้ายถิ่นฐานมาสู่บ้านวังกำแพง
3. บ้านห้วยไฮ หมู่ 3 ตำบลห้วยแย้ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ มีที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับบ้านวังกำแพง มีลำน้ำชีขวางกั้น เชื่อมต่อกันโดยสะพานข้ามลำน้ำชี

ภาพที่ 1.1 สะพานเชื่อมสองตำบล

ที่มา: บุญเหนือ พุทธบุรี สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน กรกฎาคม 2569

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย: ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมทั้งสิ้น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่:

1. **กลุ่มผู้รู้ (Key Informants):** ปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำทางจิตวิญญาณ
2. **กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Practitioners):** ศิลปินพื้นบ้าน ช่างปักกลายเสื่อพ็อก แกนนำกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนญักรบ้านวังกำแพง
3. **กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (Stakeholders):** เยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชน โรงเรียนในท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวผู้มาร่วมเรียนรู้

ขอบเขตด้านเนื้อหา: มุ่งวิเคราะห์การพัฒนาทุนมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรมใน 5 มิติหลัก (ภาษาดั้งเดิม, ดนตรีและการละเล่นรำปะเรเร, พัสตราภรณ์ลายปัก, อาหารพื้นบ้านเป็นยา, การปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติตามศาสตร์อาบป่า) โดยใช้กรอบแนวคิดเชิงระบบ IAOV (Input-Activity-Output-Value) เป็นแนวทางในการพัฒนาโครงการ

ขอบเขตด้านระยะเวลา: กำหนดระยะเวลาดำเนินงานวิจัยและขับเคลื่อนปฏิบัติการรวมทั้งสิ้น 6 เดือน (มีนาคม 2569 – สิงหาคม 2569)

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ญักร (Nyah Kur) หรือ "ชาวบน": ชนกลุ่มดั้งเดิมในเอเชียอาคเนย์ที่สืบสายเลือดและวัฒนธรรมภาษาพูดที่สอดคล้องกับภาษามอญโบราณสมัยทวารวดี ซึ่งความหมายในที่นี้คือชาวบ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ชุมชนยอมรับและพึงพอใจที่จะให้เรียกว่า "ชาวบน" เพราะที่ตั้งชุมชนอยู่ตอนบนของลำน้ำชี ซึ่งเป็นที่มาของตำบลชีบน

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR): ระเบียบวิธีวิจัยที่คณะวิจัยส่วนกลางทำงานร่วมมืออย่างเป็นเนื้อเดียวกับชุมชนชาวญักรในฐานะ "ผู้วิจัยร่วม" ร่วมกันสำรวจ ปฏิบัติการ สะท้อนคิด และประเมินผล เพื่อสืบสานมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติของท้องถิ่น

โมเดล IAOV: กรอบแนวคิดเชิงระบบที่ประกอบด้วย **ปัจจัยนำเข้า (Input)** ทุนชุมชนต่างๆ, **กระบวนการขับเคลื่อน (Activity), ผลผลิตเชิงประจักษ์ (Output)** และ **คุณค่าประโยชน์ที่ได้รับ (Value)** เพื่อยกระดับและประเมินผลการสร้างนวัตกรรมชุมชนอย่างรอบด้าน

การอาบป่าเชิงวัฒนธรรม ญัฮกุร: กิจกรรมสร้างสรรค์ที่ผสมผสานศาสตร์ "ชินริน-โยกุ" ของญี่ปุ่น เข้ากับวิถีความเชื่อเรื่องผีธรรมชาติและการเปิดประสาทสัมผัสทั้ง 6 (รูป รส กลิ่น เสียง กาย และใจสัมผัส) ในป่าชุมชนของปราชญ์ญัฮกุร เพื่อบำบัดฟื้นฟูจิตใจผู้บริโภคและกระตุ้นการสืบสานป่าพรรณสมุนไพรของเยาวชนรุ่นใหม่

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนญัฮกุรในพื้นที่วิจัยเกิดความตระหนักรู้ ภาคภูมิใจในรากเหง้าประวัติศาสตร์ของตน และร่วมกันกำหนดกติกาในการอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติและจิตวิญญาณร่วมกัน
2. เกิดระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นดิจิทัล (Digital KM) และพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง (Virtual Museum) ของชาวญัฮกุรที่เป็นทางการ เข้าถึงได้ง่ายและคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของเวลา
3. โรงเรียนในชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นมีหลักสูตรวิชาเลือกด้านมรดกภูมิปัญญาและการละเล่นดนตรีญัฮกุร ทำให้อัตราความสามารถในการสื่อสารและเข้าใจภาษาญัฮกุรในกลุ่มเยาวชนเพิ่มขึ้น
4. ชุมชนเกิดรายได้เสริมจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน (Fair Distribution of Income) มีนวัตกรรมทางสังคมที่ช่วยเชื่อมต่อเครือข่ายชาวญัฮกุรต่างพื้นที่เข้าด้วยกัน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาและดำเนินงานวิจัย การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสาน ทุนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ ชาวญัฮกุรอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ คณะผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลและกรอบทิศทางในการดำเนินงานวิจัย โดยจำแนกเนื้อหาออกเป็นหมวดหมู่ เริ่มตั้งแต่ บริบทของพื้นที่ศึกษา หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วปิดท้ายด้วยกรอบแนวคิดของการวิจัย รายละเอียดแต่ละหมวด มีดังต่อไปนี้

2.1 บริบททางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชาวญัฮกุร (ชาวนน)

ชาวญัฮกุร (Nyah Kur) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม ที่อาศัยอยู่จังหวัดชัยภูมิ ตลอดจนแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ และเชิงเขาพนมดงรักเขตรอยต่อนครราชสีมากับปราจีนบุรี โดยชื่อชาติพันธุ์คำว่า "ญัฮ" มีความหมายว่า "คน" และคำว่า "กุร" มีความหมายว่า "ภูเขา" ซึ่งเมื่อนำมารวมกันจะมีความหมายว่า "คนที่อาศัยอยู่ในป่าบนภูเขาหรือคนภูเขา" ในทางประวัติศาสตร์และงานเขียนของบุคคลภายนอกมักเรียกขานกลุ่มชนนี้ว่า "ชาวนน" เนื่องจากถิ่นที่อยู่อาศัยในอดีตมักตั้งอยู่บริเวณพื้นที่สูงและในป่าลึก ห่างไกลจากชุมชนคนไทยพื้นราบ อีกทั้งชาวบ้านวังกำแพงชุมชนในปัจจุบัน ตั้งอยู่ตอนบนของลำน้ำชี จึงยอมรับในการเรียกขานตนเองว่า "ชาวนน"

ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของชาวญัฮกุรมีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับอารยธรรมโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารยธรรมทวารวดี นักภาษาศาสตร์ได้ค้นพบหลักฐานชิ้นสำคัญคือ "จารึกวัดโพธิ์ร้าง" ซึ่งเป็นจารึกภาษามอญโบราณที่เก่าแก่ที่สุดชิ้นหนึ่งที่ค้นพบในประเทศไทย (อายุราวกว่า 1,500 ปี) โดยปรากฏว่าคำศัพท์ และระบบภาษาพูดในจารึกดังกล่าว มีความสอดคล้องตรงกันกับภาษาพูดดั้งเดิมของชาวญัฮกุรในพื้นที่เขตอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ สิ่งนี้ยืนยันว่าภาษาญัฮกุรคือ "เสียงพูดและลมหายใจของอารยธรรมทวารวดี" ที่ยังคงหลงเหลือให้จับต้องได้ในปัจจุบัน ขณะเดียวกันยังมีชาวญัฮกุรในบ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่บอกเล่าว่า ชาวญัฮกุรในพื้นที่เขตอำเภอเทพสถิต ล้วนเป็นลูกหลานและเครือญาติ ที่ขยายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ (เพียงคำบอกเล่า)

นอกจากนี้ ในมิติความสัมพันธ์เชิงพื้นที่โบราณ คณะวิจัยและนักโบราณคดีได้ทำการศึกษาเส้นทางเดินป่าบริเวณ "ช่องซิด" (หรือช่องขุนซิด) ซึ่งเป็นจุดผ่านและทางขึ้นลงสำคัญระหว่างที่ราบสูงโคราชกับที่ราบภาคกลางตอนบนลงไปยังอำเภอลำสนธิ จากคำบอกเล่าของปราชญ์และผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีต ช่องซิดนี้เคยเป็นเส้นทางสัญจรที่ชาวญ้อกรใช้เดินทางเดินเท้าไปยัง "เมืองโบราณศรีเทพ" และอำเภอวิเชียรบุรี ในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อนำข้าวและทรัพยากรป่าไม้ไปแลกเปลี่ยนค้าขาย สะท้อนถึงการปฏิสัมพันธ์เชิงเครือข่ายและการค้าขายแลกเปลี่ยน ระหว่างชาวบนกับศูนย์กลางอารยธรรมศรีเทพอันยิ่งใหญ่ในอดีตก่อนการล่มสลาย

อย่างไรก็ดี วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวญ้อกรได้เผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในช่วงปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา แผนพัฒนาประเทศส่งผลให้เกิดการรุกรานของความเป็นเมืองและการตัดไม้ทำลายป่า บังคับให้ชาวญ้อกรต้องอพยพลงมาจากป่าเขาสูง เปลี่ยนผันวิถีชีวิตจากการเป็น "พรานล่าสัตว์และคนหาของป่า" ลงมาตั้งหลักแหล่งบ้านเรือนอย่างถาวรในเขตพื้นที่ราบเชิงเขา และเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว (เช่น มันสำปะหลัง และผลไม้) ปัจจุบัน ประชากรชาวญ้อกรคาดว่าเหลืออยู่ราว 5,000 คน โดยกระจายตัวตั้งถิ่นฐานในพื้นที่รอยต่อ 3 จังหวัด

1. **จังหวัดชัยภูมิ:** ถือเป็นพื้นที่ที่มีชาวญ้อกร ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นที่สุด รวม 20 หมู่บ้าน โดยเฉพาะพื้นที่ **บ้านน้ำลาด** (ตำบลนายางหลัก อำเภอสหัสขันธ์), **บ้านวังคำแพง** (ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า) และ **บ้านไร่** (ตำบลบ้านไร่ อำเภอสหัสขันธ์)
2. **จังหวัดเพชรบูรณ์:** พบบริเวณบ้านน้ำเลา บ้านห้วยไคร้ (ตำบลตะแบก อำเภอมะนัง) และบ้านท่าด้วง (ตำบลท่าแดง อำเภอหนองไผ่)
3. **จังหวัดนครราชสีมา:** ตั้งถิ่นฐานบริเวณตำบลตะขบ อำเภอปักธงชัย (บ้านกลาง บ้านพระบึง บ้านวังตะเคียน) และกระจายตัวในอำเภอเทพารักษ์ และอำเภอครบุรี

2.2 แนวคิดทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวญ้อกร

2.2.1 ภาษาญ้อกรและการฟื้นฟูภาษา (Language Revitalization)

ภาษาญ้อกร จัดอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) สาขามอญ-เขมร เป็นภาษาที่เน้นใช้เฉพาะการพูดสื่อสารและไม่มีตัวเขียนอักษรของตนเองมาแต่ดั้งเดิม ด้วยบริบททางพหุวัฒนธรรมที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายของประชากรต่างถิ่นและการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ ส่งผลให้เด็กรุ่นใหม่ในปัจจุบัน เลือกใช้ภาษาไทยกลางและภาษาถิ่นอีสานเป็นหลักในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้ภาษาญ้อกรดั้งเดิมตกอยู่ใน "ภาวะวิกฤตใกล้สูญหายอย่างรุนแรง" (Seriously Endangered) เนื่องจากผู้ที่สามารถสื่อสารภาษานี้ได้คล่องแคล่วส่วนใหญ่เหลือเพียงกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้น เพื่อป้องกันการเลือนหาย

ของรอยทางประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย (RILCA) นำโดย ศาสตราจารย์ ดร.สุวิไล เปรมศรีรัตน์ ได้พัฒนาระบบการฟื้นฟูภาษาภายใต้ "โมเดลมหิดล" (Mahidol Model) ซึ่งมีหลักการสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อจัดทำทัศนคติเชิงลบต่อภาษาแม่ และร่วมมือกับนักภาษาศาสตร์ในการทดลองและออกแบบ "ระบบเขียนภาษาญัฮกุร โดยอาศัยอักษรไทยปะปน" เข้ามาจัดระเบียบโครงสร้างเสียงภาษาพูด โดยระบบอักษรคู่ขนานนี้ถูกออกแบบให้สะท้อนหน่วยเสียงดั้งเดิมของภาษาญัฮกุรอย่างถูกต้องและง่ายต่อการออกเสียง เช่น การนำจุดใต้ตัวอักษรอย่าง ก มาใช้แทนหน่วยเสียง /g/ เป็นต้น การพัฒนาระบบเขียนนี้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งคืนความรู้สู่ชุมชนผ่านการเขียนหนังสือ นิทาน เรื่องเล่า และตำนานพรรณพืชในป่าชุมชน จนเกิดการสืบสานต่อเนื่องสู่ "ห้องเรียนภาษาและวัฒนธรรมญัฮกุร" ที่ขับเคลื่อนโดยปราชญ์ชุมชนร่วมกับวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ เพื่อพัฒนาเยาวชนให้ไม่หลงลืมรากเหง้า

2.2.2 สัญลักษณ์และระบบลวดลายบนพัสดราภรณ์ (เสื้อผ้า)

เครื่องแต่งกายแบบดั้งเดิมถือเป็นอีกหนึ่งสัญลักษณ์อันโดดเด่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวญัฮกุร โดยผู้หญิงชาวญัฮกุรจะสวมใส่ "เสื้อพ็อก" ซึ่งเป็นเสื้อผ้าฝ้ายตัดเย็บอย่างเรียบง่าย ทรงหลวม แขนสั้นหรือแขนกุด นิยมใช้โทนสีดำหรือสีกรมท่าเข้ม ความล้ำค่าอยู่ที่ "ลวดลายปักรอบตัวเสื้อ" ที่ถอดแบบมาจากรูปธรรมธรรมชาติและการพึ่งพิงธรรมชาติของพรานป่า นำมาร้อยเรียงเป็นลายปักสะท้อนสัญลักษณ์ทางความเชื่อและจิตวิญญาณ

- **ลายครอบ:** สื่อถึงการปกป้องรักษาและความปลอดภัยจากภัยอันตรายรอบตัว
- **ลายเส้นหนาม:** มีรูปลักษณะคล้ายประกายแสงแหลม สื่อถึงแสงสว่างของ "ได้น้ำยาง" ที่นำทางชาวบ้านเวลากลางคืน
- **ลายเส้นใยปลิว:** สื่อความหมายถึง ความอ่อนอ่อนผ่อนตาม ลู่ตามลม ความไม่ขัดแย้ง ความสามัคคี และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในเผ่า
- **ลายวงคว:** สัญลักษณ์รูปเหลี่ยมเลียนแบบอุปกรณ์สานตักน้ำดั้งเดิม สะท้อนวิถีน้ำ
- **ลายดอกยาง:** ลวดลายรูปทรงของกลีบดอกของ "ต้นยาง" ซึ่งร่วงหล่นและลอยตามลมป่า สะท้อนภาพจำและการบูชาธรรมชาติ รวมถึงลายปักตีนนก ลายโซ่ และลายตะแกรง

2.2.3 สังคีตศิลป์ ดนตรี และการแสดงพื้นบ้าน (การรำปะเรเร)

- **สังคีตลักษณ์ดนตรี:** ดนตรีญัฮกุรบ้านน้ำลาดมีลักษณะเฉพาะตัวจำแนกออกเป็น 2 รูปแบบโครงสร้าง คือ รูปแบบสโตรฟิก (Strophic Form) ซึ่งเป็นโครงสร้างทางดนตรีที่ใช้แนวทำนอง

เดี่ยวซ้ำกันตลอดทั้งเพลงโดยใช้เทคนิคการเอื้อนเสียงและลูกคอตกแต่งอย่างเนิบช้า และ
รูปแบบไบนารี (Binary Form) ที่แบ่งโครงสร้างเป็น 2 ท่อนในสไตล์การขับร้องร้องถาม-ตอบ
อย่างกระชับ

บทเพลงและเครื่องดนตรีจากธรรมชาติ: เครื่องดนตรีของชาวบนถือกำเนิดจากการดึงเอาวัสดุธรรมชาติ
รอบตัวมาสร้างเสียงดนตรีเพื่อความผ่อนคลายและการสื่อสาร

1. ใบลำดวน (White Cheesewood leaf): นำมาใช้คาบริมฝีปากและเป่าลมสร้างเสียงเพลง
ทำหน้าที่ดำเนินทำนองหลัก นิยมใช้เป่าส่งสัญญาณขณะเดินป่าคนเดียว หรือเป่าเลียนเสียงชะนี (ยลุลุ)
และเสียงกวาง (ตะบุง) เพื่อช่วยในการล่าสัตว์และล่าสัตว์ป่าในอดีต

ภาพที่ 2.1 ใบลำดวน ดอกลำดวน

ที่มา: บุญเหนือ พุทธบุรี สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (20 สิงหาคม 2569)

2. ผวจ (Phowj / Phowaj): เครื่องตีไม้ไผ่ชิ้นเล็กๆ ที่ใช้การ Pluck หรือตีให้ตัวลิ้นไม้
สั่นสะเทือนในช่องแฉกและช่องปาก ทำหน้าที่สร้างเสียงทุ้ม-แหลม คลื่นเสียงสั่นสะเทือนตามการขยับของ
ปาก นิยมใช้ส่งสัญญาณความรักเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว

ภาพที่ 2.2 ผวง

ที่มา: กรุงเทพมหานคร ชวนไป อาบป่า กับ ชาวญัฮกุร

(<https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/judprakai/1199023>)

3. ปี่แก้ว (ปี่มอญ) ปี่มอญ เป็นเครื่องเป่าประเภทลิ้นคู่ที่มีรูปร่างคล้ายปี่ชวา แต่มีขนาดใหญ่และยาวกว่ามาก ให้เสียงทุ้ม ต่ำ กังวาน และนุ่มนวล ประกอบด้วย 4 ส่วนสำคัญหลัก ดังนี้ เล่าปี่ ลำโพงปี่(ทำจากโลหะ เช่น ทองเหลือง หรือทองแดง) กำพวด (หลอดโลหะขนาดเล็กความยาวประมาณ 8–9 เซนติเมตร สวมเข้ากับปลายเล่าปี่ด้านบนสำหรับใช้เสียบลิ้นปี่) กะบังลม และ ลิ้นปี่ (วงกลมเล็กๆ ทำจากเปลือกหอย หรือพลาสติก) สวมไว้ตรงกำพวดเพื่อแนบกับริมฝีปากผู้เป่า ส่วนลิ้นปี่ทำจากใบตาลแห้งตัดซ้อนกัน ใช้เป่าเพื่อให้เกิดเสียงสั่นสะเทือน

ภาพที่ 2.3 ปี่แก้ว (ปี่มอญ)

ที่มา: Fb.ญัฮกุร ชัยภูมิ (<https://imnvoices.com/?p=4369>)

4. จูบเป็ง กระบอกลมไม้ขนาดต่างกัน 3 ท่อน นำมาขัดตัวกันเป็นรูปสามเหลี่ยมแล้วใช้ไม้ตีสร้างจังหวะให้เสียงคล้ายกอไฟกระทบลม

ภาพที่ 2.4 จับเป็ง

ที่มา: Fb.ญัฮกร ชัยภูมิ (<https://imnvoices.com/?p=4369>)

5. โทนดิน (Clay drum) เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งด้วยหนังงูเหลือม หรือหนังวัว กระป๋อง

ภาพที่ 2.5 โทนดิน

ที่มา: ศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต มหาวิทยาลัยมหิดล
<https://langrevival.mahidol.ac.th/project/ภาษาญัฮกร/>

6. ขอลอ (เกราะ) ทำจากไม้เนื้อแข็ง เจาะรูกลวง หรือทำจากไม้ไผ่ การเจาะรูจะแตกต่างกับจับเป็งใช้ไม้เคาะจังหวะดนตรี เสียงกังวาลไกล

ภาพที่ 2.6 ขอลอ

ที่มา: ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม

การรำปะเรเร และวงดนตรีร่วมสมัย: ปะเรเร (หรือร้องเพลงกระแจะ) ดั้งเดิมเป็นการละเล่นขับร้องเกี่ยวพาราฮีโต้ตอบระหว่างหนุ่มสาวโดยใช้ภาษาญัฮกุรและเคาะโหนดิน ภายหลังถูกรื้อฟื้นและพัฒนาขึ้นเป็น "การรำปะเรเร" ที่ประดิษฐ์ทำร่ายต่อยอดมารำไทโน รำแพน และทำทางในกิจวัตรประจำวันของชุมชน เพื่อแสดงเฉลิมฉลองใน "ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง" ในเทศกาลสงกรานต์เพื่อบวงสรวงเทวดาและอุทิศส่วนบุญให้ผีบรรพบุรุษ สำหรับการผสมวงรำในปัจจุบันเรียกว่า "วงลำวงญัฮกุร" ซึ่งจะแต่งกายสะท้อนชาติพันธุ์ โดยผู้ชายสวมเสื้อยืดคอปก กางเกง สแลค คาดผ้าขาวม้า และผู้หญิงสวมเสื้อเกาะสีกรมท่าหรือสีดำ ทับด้วยผ้าพันไหล่สีสด (เช่น สีแดง หรือน้ำเงินเข้ม) และนุ่งผ้าถุงขอบใหญ่

ภาพที่ 2.7 ชุดนางรำ ปะเรเร

ที่มา: อบต.ชีบน อ.บ้านเขว้า จ.ชัยภูมิ

2.2.4 ศาสตร์อาหารดั้งเดิมเป็นยาและขอขลา (ความเชื่อและขอหาม)

ชาวญฮูกรในสมัยอดีตได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีสุขภาพกายดีและมีอายุยืนยาวอย่างน่าอัศจรรย์ ความลับเหล่านี้ซ่อนตัวอยู่ในภูมิปัญญาการบริโภคอาหารพื้นบ้านที่เก็บหาจากป่าธรรมชาติซึ่งปลอดสารพิษ และแฝงคุณค่าทางสมุนไพรเป็นยาบำบัดรักษา วิธีการบริโภคแบ่งเป็นมื้ออย่างมีระบบ **มื้อเช้า:** บริโภคข้าวเหนียวเคียงคู่กับวัตถุดิบและพืชสมุนไพรอบรื้อบ้าน **มื้อเที่ยง:** บริโภคข้าวเหนียวเพื่อให้พลังงานอึดท้องยาวนานระหว่างทำไร่ โดยมี "ส้มตำ" เป็นเมนูหลัก **มื้อเย็น:** ถือเป็นมื้อสำคัญที่สุดของครอบครัวที่จะต้องกินร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตา โดยเปลี่ยนมาบริโภค "ข้าวจ้าว" เพื่อระบบย่อยอาหารที่ง่ายก่อนนอน เคียงคู่กับน้ำพริกและผักป่าปลอดสาร

ในส่วนของสายพันธุ์ข้าว ชุมชนมี "ข้าวหอมดง" ซึ่งเป็นข้าวไร่พื้นเมืองโบราณที่มีลำต้นเตี้ย (สูงเฉลี่ย 70 เซนติเมตร) ทนทาน รวงสั้น เมล็ดอ้วน เปลือกสีเหลืองนวล จุดเด่นคือเมื่อหุงสุกจะมีกลิ่นหอม กรุ่นอบวลเป็นเอกลักษณ์ สำหรับเมนูอาหารดั้งเดิมที่สะท้อนรากเหง้าภูมิปัญญา 3 เมนูหลัก

1. **ขนมข้าวฟ่าง:** ขนมดั้งเดิมที่ทำจาก "ข้าวฟ่างหางกระรอกหรือข้าวฟ่างหางหมา" ซึ่งเป็นธัญพืชยุคแรกของมนุษยชาติ ห่อใบตองรูปทรงคล้ายข้าวต้มมัด
2. **เมี่ยง (เมี่ยง):** อาหารบำรุงกายที่เป็นสูตรเฉพาะ ประกอบด้วยสมุนไพรสด เช่น ตะไคร้ พริก มะขี้ก้า ก้านและใบทุเรียน กลัวยาดิบ และใบกุยช่าย ห่อรวมกันเป็นคำโดยใช้เกลือเป็นเครื่องปรุงรสเพียงชนิดเดียว
3. **ขนมลิ้นหมา:** ขนมทำเล่นจากแป้งข้าวเหนียว เกลือ กลัวยาวน้ำว่าสุกอม และน้ำตาลปี๊บ นวดบดเข้ากันแล้วกดแผ่เป็นแผ่นคล้ายลิ้นสุนัข คลุกงาขาวแล้วทอด

นอกจากนี้ การจัดระเบียบอาหารยังแฝงด้วย "ข้อห้าม" (หรือข้อห้ามคุณโลบาย) เพื่อสอนคุณค่าของอาหารและการเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์

- ห้ามนำข้าวมาขว้างปาเล่นกันเพราะจะทำให้ปวดท้อง
- ห้ามเคาะถ้วยชามเวลากินข้าวเพราะจะทำให้ทำมาหากินไม่ขึ้น
- ห้ามทะเลาะวิวาท เคี้ยวข้าวเสียงดังรบกวนผู้อื่น
- ตอนตำข้าวและผัดข้าว ห้ามกระแทกสากหรือกระดังรุนแรง เพราะเป็นการหมิ่นเกียรติและทำให้พระแม่โพสพพิโรธจนอดยาก
- ห้ามเดินลงสนับเสียงดังภายในบ้านเพราะจะทำให้บ้านแตกและไม่มีความสุข

2.2.5 ภูมิปัญญาการจัดการธรรมชาติเชิงจิตวิญญาณและวิถีการอาบป่าเชิงวัฒนธรรม

ดนตรี อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ของชาวญ้อถูกล้วนเชื่อมโยงกับผืนป่าที่พวกเขาเคารพในฐานะ "บ้านหลังแรก" ศาสนาดั้งเดิมของชาวบนพึ่งพิงกับความเชื่อนอกระบบและเรื่องผีธรรมชาติ (Animism) ความเชื่อในพลังเหนือธรรมชาติ ผีบรรพบุรุษที่ปกป้องรักษาผืนป่าและแม่น้ำชี แม้ในปัจจุบันจะนับถือศาสนาพุทธแล้ว แต่ก็ผสมผสานวิถีพุทธ-ผีร่วมกันอย่างแนบแน่น เช่น ใน ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง ชุมชนจะร่วมกันทำหอดอกผึ้งถวายเป็นพุทธบูชาเพื่อการบูชาทางพุทธ ขณะเดียวกันก็เป็นการกระทำเพื่อกราบไหว้ศาลปู่ตา ขอขมาผุ้ผึ้ง และธรรมชาติในป่าชุมชน

ความสัมพันธ์เชิงลึกกับป่า ส่งผลให้ชาวญ้อมีผัสสะ หรือประสาทสัมผัสต่อธรรมชาติที่ละเอียดอ่อน ปราชญ์ชาวบนและแกนนำการท่องเที่ยวจึงได้บูรณาการแนวคิดร่วมสมัยของญี่ปุ่น เรื่อง "ชินริน-โยกุ" (Shinrin-Yoku) หรือการอาบป่า เข้ามาเป็นเครื่องมือสร้างสรรค์ร่วมกับคนเมือง เพื่อปรับสมดุลสุขภาพกาย-ใจ กระบวนการอาบป่าเชิงวัฒนธรรมของชาวญ้อ คือการเปิดผัสสะประสาทสัมผัสทั้ง 6 (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และใจ)

- **รูปสัมผัส (Sight):** การเปิดมุมมอง ทอดสายตามองวิถีชาวบน สังเกตแมกไม้และระบบนิเวศป่าชุมชนอย่างมีสติ
- **เสียงสัมผัส (Hearing):** ฟังเสียงนกป่า เสียงลมไหว เสียงลำธาร และเสียงสะท้อนความเงียบภายในใจ พร้อมรับฟังเสียงเครื่องดนตรีโบราณ (พวง และจ๊ับเป็ง)
- **กลิ่นสัมผัส (Smell):** สูดดมกลิ่นไอดิน กลิ่นจำปีป่า และน้ำมันหอมระเหยจากการขี้สมุนไพรใบไม้ป่า ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ช่วยนำทางพรานป่าในอดีต
- **รสสัมผัส (Taste):** ลิ้มลองรสชาติพืชผักและผลไม้ป่ากินได้ตลอดเส้นทางเดินเพื่อรับคุณประโยชน์ลดความเครียดและเป็นยาบำบัด
- **กายสัมผัส (Touch):** กำหนดรู้ลมหายใจ เดินเท้าเปล่าสัมผัสผืนดิน ลม และแช่เท้าในธารน้ำใส
- **ใจสัมผัส (Mind):** สัมผัสความสงบระดับจิตวิญญาณเมื่อก้าวลึกเข้าไปสู่พื้นที่ธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์ และแหล่งเคารพบูชาของบรรพบุรุษชาวบน

2.3 แนวคิดและหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR)

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและอัตลักษณ์วิถีชีวิตญ้อ จะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้หากใช้รูปแบบการวิจัยจากส่วนบนลงล่าง (Top-down) โครงการนี้จึงประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ "การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม" (PAR) เข้ามาเป็นแกนขับเคลื่อนหลัก หลักการสำคัญของ PAR คือ

การพิจารณาให้ประชากรในพื้นที่มีใช้ "ผู้ถูกวิจัย" แต่ทำหน้าที่เป็น "ผู้วิจัยร่วม" (Co-researchers) ตั้งแต่ขั้นตอนการสืบค้นข้อมูล การวิเคราะห์ปัญหา การทดลองปฏิบัติ และการสะท้อนประเมินผล

กระบวนการ PAR ขับเคลื่อนภายใต้ วงจร PDCA (Plan-Do-Check-Act) หรือขั้นตอนวงจรสะท้อนคิดอย่างต่อเนื่อง มุ่งหวังให้การศึกษาคลังปัญญาหลุดพ้นจากการเป็นเพียงรายงานกระดาษที่จัดเก็บในห้องสมุด แต่เป็นการดำเนินงานสืบสาน พันฟู คืบความรู้สู่ท้องถิ่น และสืบสอระหว่างรุ่น (Intergenerational Transmission) เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาความรู้และบริหารจัดการตนเองได้ในระยะยาว

2.4 ทฤษฎีทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital Theory)

ทฤษฎีทุนทางวัฒนธรรมพัฒนาขึ้นโดย Pierre Bourdieu (1986) ซึ่งเสนอว่า "ทุน" มิได้จำกัดอยู่เพียงทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) เท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) และทุนเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ซึ่งเป็นทรัพยากรที่บุคคลและกลุ่มสามารถสะสม ถ่ายทอด และใช้สร้างสถานภาพในสังคมได้ Bourdieu จำแนกทุนทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ **ทุนที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล** (Embodied Cultural Capital) คือความรู้และทักษะที่สั่งสมในตัวบุคคลผ่านการปฏิบัติจริง ต้องใช้เวลาบ่มเพาะและถ่ายทอด เช่น ความสามารถทางภาษา ทักษะการปัก หรือทักษะการรำ ทุนประเภทนี้เปราะบางที่สุดเพราะสูญสิ้นไปพร้อมผู้ถือครองหากไม่มีการถ่ายทอด **ทุนที่ปรากฏเป็นวัตถุ** (Objectified Cultural Capital) คือทุนวัฒนธรรมที่แปรรูปเป็นวัตถุจับต้องได้ เช่น เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี งานหัตถกรรม ทั้งนี้ Bourdieu เชื่อว่าการครอบครองวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องมีทุนแบบฝังในตัวบุคคลกำกับด้วยจึงจะ "อ่าน" ความหมายของวัตถุนั้นได้ **ทุนที่ได้รับการรับรองเชิงสถาบัน** (Institutionalized Cultural Capital) คือการที่ทุนวัฒนธรรมได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากสถาบันทางสังคม เช่น การบรรจุในหลักสูตรการศึกษา การขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกลไกที่เปลี่ยนสถานะทุนวัฒนธรรมจากเรื่องส่วนตัวของชุมชนให้กลายเป็นทุนที่มีความชอบธรรมในเวทีสาธารณะ

มโนทัศน์ประกอบที่สำคัญของ Bourdieu ได้แก่ ฮาบิทัส (Habitus) ซึ่งหมายถึงแบบแผนการรับรู้ คิด และปฏิบัติที่ถูกหล่อหลอมจนกลายเป็นความเคยชิน สนาม (Field) ซึ่งหมายถึงพื้นที่ทางสังคมที่มีกฎเกณฑ์และการช่วงชิงทุนเฉพาะตน ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Violence) ซึ่งหมายถึงการกดทับผ่านระบบสัญลักษณ์และการนิยามความหมายจนผู้ถูกกระทำยอมรับสถานะด้อยกว่าโดยไม่รู้ตัว

และ การแปลงรูปทุน (Capital Conversion) ซึ่งเป็นหลักการที่ว่าทุนแต่ละประเภทสามารถแปลงข้ามประเภทกันได้ภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสม เช่น การแปลงทุนวัฒนธรรมเป็นทุนเศรษฐกิจ

2.5 แนวคิดมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage: ICH)

แนวคิดนี้ถูกประกาศอย่างเป็นทางการในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ขององค์การยูเนสโก ค.ศ. 2003 ซึ่งนิยาม ICH ว่าครอบคลุมถึงการปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งขอบเขตเป็น 5 สาขาหลัก ได้แก่ (1) ประเพณีมุขปาฐะและการแสดงออกทางภาษา (2) ศิลปะการแสดง (3) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล (4) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ (5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม

ข้อเสนอสำคัญที่สุดของกรอบนี้คือหลักการ "ความยั่งยืนเชิงพลวัต" (Dynamic Sustainability) ซึ่งมองว่ามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มิใช่วัตถุตายตัวที่ต้องพิทักษ์รักษาให้คงสภาพเดิม แต่เป็น "สิ่งมีชีวิต" (Living Heritage) ที่ดำรงอยู่ได้ด้วยการถูกสร้างสรรค์ใหม่อยู่เสมอโดยชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมและประวัติศาสตร์ของตน การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมจึงมิใช่สัญญาณของความเสื่อมสลาย แต่คือกลไกตามธรรมชาติของมรดกที่มีชีวิต

จากหลักการดังกล่าว แดกขยายเป็นกระบวนการย่อยสำคัญ 2 กระบวนการ ได้แก่ การเลือกสรร (Selection) คือกระบวนการที่ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมตัดสินใจเองว่าองค์ประกอบใดควรสืบสานต่อ และการปรับตัว (Adaptation) คือกระบวนการที่องค์ประกอบทางวัฒนธรรมถูกปรับรูปแบบหรือหน้าที่ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนไป โดยยังรักษาแก่นความหมายดั้งเดิมไว้ กรอบนี้ท้าทายแนวคิดการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมที่มองว่า "ความแท้" (Authenticity) คือการรักษารูปแบบให้เหมือนอดีต ซึ่งมีความเสี่ยงนำไปสู่สถานะ "ของจัดแสดง" (Museification) ที่ตัดขาดจากวิถีชีวิตจริง

2.6 ทฤษฎีความจำร่วม (Collective Memory)

ทฤษฎีนี้ถูกเบิกโดย Maurice Halbwachs ในงาน *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925) และ *La mémoire collective* (1950) โดยเสนอว่าความทรงจำมิใช่ปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาที่

เกิดในตัวปัจเจกบุคคลโดยลำพัง หากแต่เป็น "ผลผลิตทางสังคม" (Social Construction) ที่ถูกสร้างขึ้น และคำนวณไว้โดยกรอบอ้างอิงทางสังคมของกลุ่มที่บุคคลนั้นสังกัดอยู่ กล่าวคือ บุคคลจำอดีตได้ก็เพราะกลุ่มสังคมของตนยังคงสื่อสาร ประกอบพิธีกรรม และรำลึกถึงอดีตนั้นร่วมกันอยู่

แนวคิดนี้ได้รับการต่อยอดโดย Jan Assmann ผ่านแนวคิด ความจำเชิงวัฒนธรรม (Cultural Memory) ซึ่งชี้ว่าความจำร่วมสามารถดำรงอยู่ข้ามพ้นช่วงชีวิตของผู้ประสบเหตุการณ์จริงได้ ผ่านสื่อกลาง (Media of Memory) เช่น พิธีกรรม การแสดง เรื่องเล่ามุขปาฐะ และสื่อดิจิทัล ซึ่งทำหน้าที่เป็นพาหะส่งต่อความทรงจำข้ามรุ่น โดยแบ่งเป็น ความจำเชิงสื่อสาร (Communicative Memory) ที่ถ่ายทอดผ่านปฏิสัมพันธ์ตัวต่อตัวระหว่างบุคคล มีลักษณะอบอุ่นและเป็นกันเอง กับ ความจำเชิงวัฒนธรรม (Cultural Memory) ที่คงทนกว่าเพราะถูกบันทึกผ่านสื่อกลางที่จับต้องได้

กลไกสำคัญที่ทำให้ความจำร่วมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ได้แก่ พื้นที่แห่งความทรงจำ (Lieux de mémoire) ตามแนวคิดของ Pierre Nora ซึ่งหมายถึงสถานที่ วัตถุ หรือสัญลักษณ์ที่กลุ่มสังคมยึดโยงความทรงจำร่วมไว้ และ การปฏิบัติซ้ำผ่านพิธีกรรมและการแสดง (Ritual and Performative Repetition) ซึ่งทำหน้าที่ "ยืดยั่นซ้ำ" ต่ออัตลักษณ์และเรื่องเล่าร่วมของกลุ่มในทุกครั้งที่มีการประกอบพิธีกรรมหรือการแสดงร่วมกัน

2.7 หลักการการสื่อความหมายมรดก (Heritage Interpretation)

หลักการนี้วางรากฐานโดย Freeman Tilden ในหนังสือ *Interpreting Our Heritage* (1957) ซึ่งนิยาม "การสื่อความหมาย" (Interpretation) ว่าเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่มุ่ง "เปิดเผยความหมายและความสัมพันธ์" (Reveal Meanings and Relationships) ผ่านการใช้วัตถุจริง ประสบการณ์ตรง และสื่อประกอบ มิใช่เพียงการถ่ายทอดข้อเท็จจริงตามตัวอักษร

ข้อเสนอสำคัญที่สุดของ Tilden คือหลักการที่ว่า "การให้ข้อมูล (Information) ในตัวมันเองมิใช่การสื่อความหมาย (Interpretation) การสื่อความหมายคือการเปิดเผยที่ตั้งอยู่บนฐานของข้อมูล แต่ทั้งสองเป็นสิ่งที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง" ซึ่งสร้างเส้นแบ่งระหว่างสองกระบวนการทัศน์ คือ การให้ข้อมูล (Information) ที่เป็นการถ่ายทอดข้อเท็จจริง เช่น ชื่อ วันที่ วัสดุ ซึ่งตอบคำถามว่า "อะไร" และ "อย่างไร" กับ การเปิดเผยความหมาย (Revelation) ที่เชื่อมโยงข้อเท็จจริงเข้ากับคุณค่า ความรู้สึก และความหมายเชิงจิตวิญญาณ ซึ่งตอบคำถามว่า "เหตุใด" และก่อให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์ที่แท้จริง

หลักการย่อยที่สำคัญของ Tilden ได้แก่ หลักการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ผู้รับสาร (Relationship Principle) ซึ่งเสนอว่าการสื่อความหมายที่ประสบผลสำเร็จต้องเชื่อมโยงสิ่งที่แปลกใหม่สำหรับผู้ฟังเข้ากับสิ่งที่ผู้ฟังคุ้นเคยอยู่แล้วในชีวิตของตน หลักการว่าด้วยศิลปะแห่งการเล่าเรื่อง (Art Principle) ซึ่งย้ำว่าการสื่อความหมายเป็นศิลปะที่ต้องอาศัยการเล่าเรื่องที่มีจังหวะและอารมณ์ มิใช่การท่องจำข้อมูล และ หลักการมุ่งจุดประกาย มิใช่มุ่งสั่งสอน (Provocation, Not Instruction) ซึ่งเสนอว่าเป้าหมายของการสื่อความหมายคือการจุดประกายความอยากรู้และกระตุ้นให้ผู้ฟังใคร่ครวญด้วยตนเอง มากกว่าการให้จดจำข้อมูลให้ได้มากที่สุด

2.8 แนวคิดเชิงระบบด้วยโมเดล IAOV (Input-Activity-Output-Value)

2.8.1 แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ (Input Perspective)

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแบ่งทุนของกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็นสองส่วนหลัก

ทุนทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์: แนวคิดเรื่อง "อารยธรรมทวารวดี" ของกลุ่มมอญ-เขมรในไทย (อภิญา บัวสรวง, 2552) ชี้ให้เห็นถึงความลึกซึ้งทางประวัติศาสตร์ที่ควรนำมาเป็นรากฐานการสร้างตัวตน (Identity Building)

นิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology): แนวคิดของ Steward (1955) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม อธิบายได้ว่าเหตุใดชาวญ้อจึงมีความเชื่อเรื่อง "ป่าศักดิ์สิทธิ์" ซึ่งเป็นทุนธรรมชาติเชิงกลยุทธ์ที่ชุมชนใช้ควบคุมการใช้ทรัพยากร (Common Property Resource Management)

2.8.2 การจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม (Activity Perspective)

วรรณกรรมด้านการจัดการวัฒนธรรมในปัจจุบันมุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านบทบาท

จาก "ผู้สังเกตการณ์" สู่ "ผู้มีส่วนร่วม": แนวคิด Participatory Action Research (PAR) ของ Kemmis & McTaggart (2005) ยืนยันว่าการเก็บข้อมูลวัฒนธรรมที่ได้ผลที่สุดต้องเกิดจากการที่ชุมชนเป็นผู้เก็บเอง ไม่ใช่คนนอก

การจัดการมรดกที่จับต้องไม่ได้ (ICH Management): ตามอนุสัญญา UNESCO (2003) เน้นย้ำว่ามรดกจะอยู่รอดได้ต้องมีการส่งต่อข้ามรุ่น (Intergenerational Transmission) ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนการใช้ "ระบบนางรำ 3 รุ่น" ในงานวิจัยนี้

2.8.3 นวัตกรรมทางสังคมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Output Perspective)

การแปลงวัฒนธรรมเป็นผลผลิตการท่องเที่ยวต้องผ่านกระบวนการ "นวัตกรรม":

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism): แนวคิดของ Richards & Raymond (2000) ที่ว่าด้วยการเปลี่ยนนักท่องเที่ยวจากการเป็น "ผู้บริโภค" เป็น "ผู้สร้างประสบการณ์" เชื่อมโยงกับนวัตกรรม "อาบป่าเชิงวัฒนธรรม" ที่วิจัยนี้ค้นพบ ซึ่งถือเป็นการประยุกต์ศาสตร์สุขภาวะสมัยใหม่ (Shinrin-yoku) เข้ากับฐานทุนดั้งเดิม

ระบบฐานข้อมูลดิจิทัล (Cultural Informatics): การใช้ Virtual Museum และ GIS ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่เสี่ยงสูญหาย (Endangered Heritage) เป็นเครื่องมือสากลที่รองรับการจัดการข้อมูลเชิงพื้นที่ของชาวญูฮูร์

2.8.4 คุณค่าและมูลค่ามรดกวัฒนธรรม (Value Perspective)

คุณค่าของการสืบสานวัฒนธรรมไม่ได้จำกัดเพียงตัวเงิน แต่รวมถึง

ทุนทางสังคม (Social Capital): ตามแนวคิดของ Bourdieu (1986) วัฒนธรรมคือการเพิ่มโอกาสในการพึ่งพาตนเองและการกระจายรายได้

สุขภาวะเชิงนิเวศ (Eco-wellness): การศึกษาใหม่ๆ ด้าน Forest Medicine (Li, 2022) ยืนยันว่าคุณค่าทางนิเวศที่ชุมชนรักษาไว้นั้น ให้ผลตอบแทนทางสุขภาพและจิตใจที่ประเมินมูลค่าสูงในตลาดท่องเที่ยวกลุ่มคุณภาพ

2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อังคณา อินตา และคณะ (2569) ได้ทำการวิจัย การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวญูฮูร์ ในการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวญูฮูร์ เป็นการศึกษาเชิงพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (Ethnobotany) ที่บันทึกข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบในช่วงปี พ.ศ. 2566–2567 โดยการสำรวจในพื้นที่อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า ชาวญูฮูร์มีการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ท้องถิ่นรวม 323 ชนิด จาก 90 วงศ์ ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านอาหาร ยารักษาโรค และการใช้สอยในชีวิตประจำวัน

งานวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่างวัฒนธรรมญูฮูร์กับระบบนิเวศ โดยเฉพาะบทบาทของพืชในพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น พิธี “แห่หอดอกผึ้ง” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าองค์ความรู้ด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการดำรงชีพ แต่ยังเป็นรากฐานของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และพิธีกรรมดั้งเดิมที่สืบทอดจากอดีต นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าความรู้เหล่านี้กำลังเผชิญกับความท้าทายในการสืบทอด ทำให้การบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่อย่างยั่งยืน

วิมลศิลป์ ปรงชัยภูมิ (2568) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การสร้างนวัตกรรมชุมชนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ฮกกร บ้านวังกำแพง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ได้อ้างอิงงานวิจัยของ นราธิป ทับทัน, (2557) ว่า ปัจจุบันชาวฮกกรมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งที่แน่นอน โดยใช้ทรัพยากรร่วมกับคนพื้นราบ มีการปรับวิถีชีวิตผสมผสานกับหลากหลายวัฒนธรรม ไกล่เคียง ทั้งไทย ไทโคราช และลาว จนกลมกลืนเป็นสังคมเดียว ส่งผลให้ชุมชนชาวฮกกรส่วนใหญ่ถูกกลืนด้วยประเพณีวัฒนธรรมอีสานอย่างรวดเร็ว พร้อมกับการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามกระแสการพัฒนา อย่างไรก็ตามยังมีบางชุมชนที่หลงเหลือความเป็นตัวตนบางประการเอาไว้ ท่ามกลางวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่หลากหลาย เช่น เรือนพักอาศัย ที่ยังคงเค้าโครงของลักษณะดั้งเดิมบางประการ จัดเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม การอยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานที่ยังหลงเหลือให้ศึกษาได้

ณัฐปภัสร พิพิธกุล และมาลินี อาชายุทธการ (2567) ได้ศึกษา เรื่อง การรำปะเรของชาวฮกกร จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า ปะเรเร เป็นการละเล่นร้องเพลงโต้ตอบกันระหว่างชาย-หญิง ที่มีเนื้อหาเกี่ยวพาราสีและประกอบจังหวะด้วยการตีโทน เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในประเพณีแห่หอดอกผึ้ง หรือยามว่างหลังจากการทำงาน ต่อมาชาวฮกกรรุ่นหลังจึงได้พัฒนาปรับเปลี่ยนเป็นการแสดง เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของชาวฮกกร จึงได้ประดิษฐ์ทำรำ จากทำรำของเพลง รำโทน รำแพน และ ทำเลียนแบบ ในกิจวัตรประจำวันของชาวฮกกรในอดีต ในปัจจุบันการรำปะเรนิยมเล่นในประเพณี แห่หอดอกผึ้ง ซึ่งเป็นวันสงกรานต์ใหญ่ของชาวฮกกร ที่จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงเทวดาฟ้าดิน และอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ

2.10 กรอบแนวคิดการวิจัย (IAOV Framework)

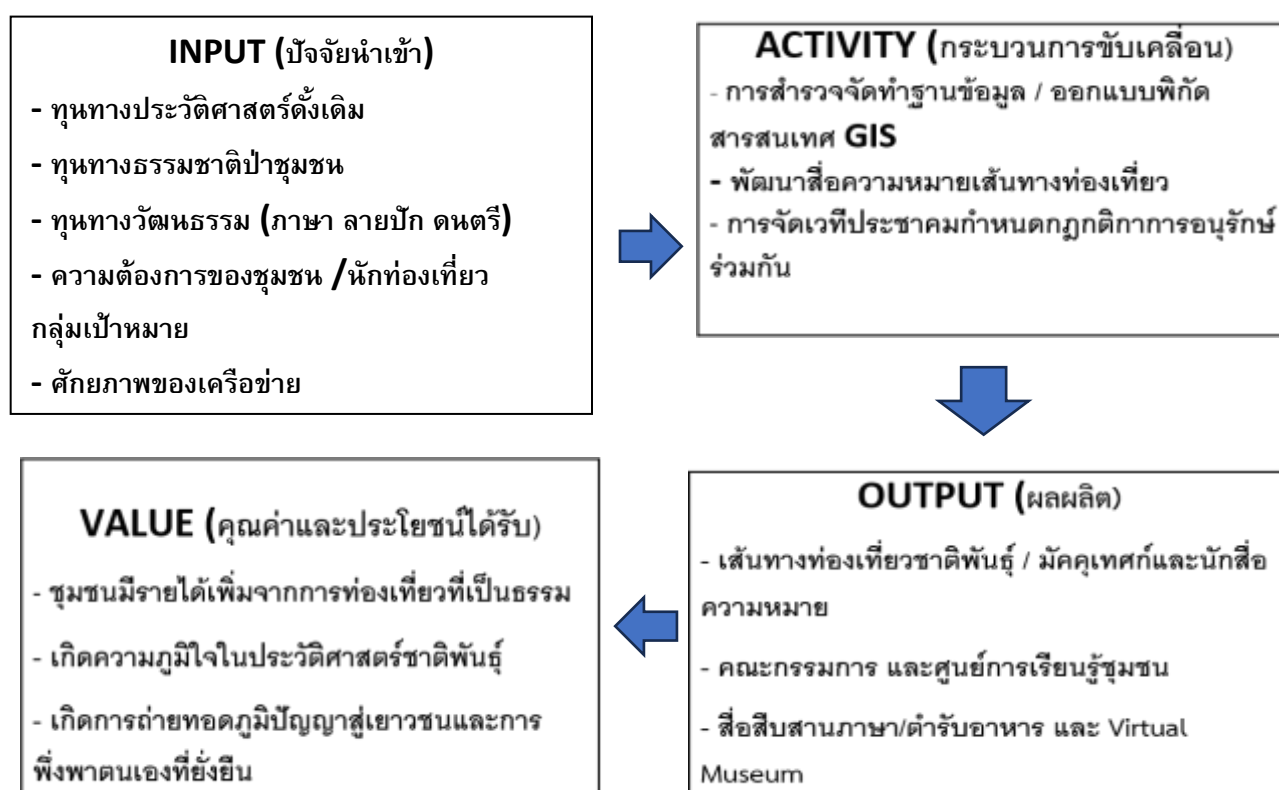
เพื่อยกระดับการพัฒนาทุนประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในชุมชนอย่างมีระบบ คณะวิจัยได้ประยุกต์ใช้ กรอบแนวคิด IAOV (Input-Activity-Output-Value) เข้ามาเป็นพิมพ์เขียวระบบความสัมพันธ์เชิงประจักษ์ของการทำงานเชิงพื้นที่:

1. Input (ปัจจัยนำเข้า): ประกอบด้วย ทุนทางประวัติศาสตร์ดั้งเดิม ทุนทางธรรมชาติป่าชุมชน ทุนทางวัฒนธรรม (ภาษา ลายปัก ดนตรี และอาหารเป็นยา) ตลอดจนความต้องการของชุมชนในการอนุรักษ์ ศักยภาพของเครือข่าย และความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย

2. Activity (กระบวนการขับเคลื่อน): ครอบคลุมการลงพื้นที่สำรวจจัดทำฐานข้อมูล ดิจิทัล KM และระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ระบุพิกัดแหล่งมรดก, การพัฒนาสื่อความหมายประวัติศาสตร์อารยธรรมโบราณ, การกำหนดกติกาชุมชนและมาตรการอนุรักษ์ป่าศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนการพัฒนาทักษะมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและการทำเวทประชาคม

3. Output (ผลผลิต): นำมาซึ่งแนวปฏิบัติที่ดีและโมเดลการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์, คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยว, ศูนย์เรียนรู้และระบบหลักสูตรท้องถิ่น, นวัตกรรมท่องเที่ยวเชิงสัมผัสประสาท (การอาบป่าเชิงวัฒนธรรม) และแพลตฟอร์มพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง (Virtual Museum) เพื่อเชื่อมโยงเครือข่าย

4. Value (คุณค่าและประโยชน์): ชุมชนเกิดรายได้เสริมและการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม, เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าประวัติศาสตร์ "ชาวนน", การสืบทอดภาษาและศิลปกรรมไม่ให้เลือนหายตามอายุขัยของคนรุ่นเก่า ตลอดจนบรรลุเป้าหมายการมีจิตสำนึกร่วมสืบสานป่าพึ่งพิงธรรมชาติและเกิดความมั่นคงความยั่งยืนของการพึ่งพาตนเองได้

ภาพที่ 2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology)

การวิจัยเรื่อง "การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสาน ทุนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ชาวญ้อกรอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" เป็นการศึกษาที่ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ควบคู่กับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่ายเป็นหลักในการขับเคลื่อนตามกรอบโมเดล IAOV (Input-Activity-Output-Value) ซึ่งมีระเบียบวิธีดำเนินการวิจัยที่มีขั้นตอนและรายละเอียดเชิงวิชาการอย่างเป็นระบบ ดังนี้

3.1 รูปแบบและแนวทางการออกแบบการวิจัย (Research Design)

การวิจัยครั้งนี้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยสองแนวทางหลักร่วมกันเพื่อให้ครอบคลุมทั้งมิติการเก็บรวบรวมคลังปัญญาและการทดลองขับเคลื่อนในพื้นที่

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษา สืบค้น และวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของปรากฏการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม คีตศิลป์ และความพึงพิงป่าของชาวญ้อกรในเชิงลึก
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) เพื่อให้คนในชุมชนมีบทบาทในฐานะ "ผู้วิจัยร่วม" (Co-researchers) ร่วมคิด ร่วมลงมือทำ ร่วมตรวจสอบ และสะท้อนคิดประเมินผลในแต่ละวงจร PDCA เพื่อนำองค์ความรู้ไปขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และการส่งต่อภูมิปัญญาสู่รุ่นลูกหลานอย่างเป็นรูปธรรม

3.2 ประชากร กลุ่มเป้าหมาย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 6 กลุ่มหลักตามบทบาทหน้าที่ ตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1.1 สรุปข้อมูลผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล	บทบาทหน้าที่ ในชุมชน	เกณฑ์การคัดเลือก (Selection Criteria)	จำนวน (คน)
1. ปราชญ์ท้องถิ่น (Cultural Sages)	ผู้ทรงองค์ความรู้ (เช่น ยายเลื่อม) หมอผี หรือ ผู้นำพิธีกรรม	ต้องเป็นผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็น ที่ยอมรับในชุมชน และจดจำ ข้อมูลดั้งเดิมได้แม่นยำ	3–5
2. ผู้นำทางวัฒนธรรม และการแสดง	ผู้นำวงดนตรี/ลำวงญ้อ กูร ผู้ถ่ายทอดทำรำ	ต้องเป็นผู้ปฏิบัติจริงในระบบ นางรำ 3 รุ่น และมีบทบาทในการ ถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่	3
3. ผู้นำชุมชนและ ผู้บริหารท้องถิ่น	ผู้ใหญ่บ้าน, กรรมการ ท้องถิ่นโดยชุมชน	ต้องมีส่วนร่วมในการบริหาร จัดการพื้นที่และรับผิดชอบการ ท้องถิ่นโดยชุมชน	2
4. กลุ่มคนรุ่นกลาง (Active Practitioners)	กลุ่มแม่บ้าน/ช่างปัก ผ้า ผู้ดำเนินการจัด กิจกรรม	ต้องเป็นผู้ที่กำลังสืบทอดอัตลักษณ์ ในปัจจุบันและเป็นสะพานเชื่อม ระหว่างคนรุ่นเก่าและใหม่	3
5. กลุ่มเยาวชน/ผู้เรียนรู้	นักเรียนในโรงเรียน บ้านวังกำแพง	ต้องเป็นกลุ่มที่ผ่านการปลูกฝัง วัฒนธรรมผ่านหลักสูตรท้องถิ่น หรือกิจกรรมโรงเรียน	3
6. ตัวแทนหน่วยงาน สนับสนุน	ครูภูมิปัญญา, ตัวแทน วัฒนธรรมจังหวัด	ต้องเป็นผู้ที่ทำงานร่วมกับชุมชนใน การขับเคลื่อนนโยบายและการ อนุรักษ์	2
รวม			16–18

รายละเอียดเกณฑ์การคัดเลือก (Purposive Sampling Criteria)

เพื่อให้งานวิจัยมีความเที่ยงตรง (Validity) ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักด้วย
วิธีการ เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ดังนี้

เกณฑ์ความรู้ความเชี่ยวชาญ (Expertise) เป็นผู้ที่มีความรู้เฉพาะทางในหมวดวัฒนธรรมที่ต้องการศึกษา (ความเชื่อ, ภาษา, ลายปัก, ดนตรี) โดยมีความเข้าใจเชิงลึกใน "นัย" ของวัฒนธรรมนั้น ไม่ใช่เพียงแค่ทักษะปฏิบัติ

เกณฑ์การมีส่วนร่วม (Engagement) ต้องเป็นผู้ที่ยังมีบทบาทในการปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง มีผู้ใช้ที่รู้เพียงทฤษฎีแต่ไม่ได้ลงมือทำ

เกณฑ์ความหลากหลายเชิงช่วงวัย (Intergenerational Representation) เพื่อให้สอดคล้องกับระบบ "นางรำ 3 รุ่น" จำเป็นต้องคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่ครอบคลุมทุกช่วงวัย เพื่อเปรียบเทียบมุมมองและการสืบทอดที่แตกต่างกัน

เกณฑ์ความไว้วางใจ (Trustworthiness) เป็นผู้ที่ผ่านกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ (Rapport) กับผู้วิจัย และยินดีให้ข้อมูลที่เป็น "ข้อเท็จจริง" รวมถึงประเด็นความเปราะบาง (เช่น ปัญหาภาษาหรือการสูญหายของพันธุ์ไม้) ได้อย่างเปิดเผย

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล (Research Instruments)

เพื่อให้ได้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมที่รอบด้านและน่าเชื่อถือ คณะผู้วิจัยจึงสร้างและพัฒนาเครื่องมือภาคสนามขึ้นมา 3 ประเภทหลัก ดังนี้

1. แบบสำรวจเบื้องต้น (Survey) ใช้สำหรับสำรวจข้อมูลบริบทชุมชนทั่วไป เส้นทางป่า ศักยภาพการท่องเที่ยว และบทบาทของการจัดกิจกรรมวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อฮกรในพื้นที่เป้าหมาย
2. แบบสังเกต (Observation) จำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ
 - แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) สำหรับคณะผู้วิจัยเข้าร่วมในกิจกรรมการดำเนินชีวิต การดำข้าว ฝัดข้าว การประกอบอาหาร และพิธีกรรมแห่หอดอกผึ้ง
 - แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) สำหรับบันทึกรายละเอียด สังคัตลักษณ์ดนตรี การรำปะเรเร และวิถีการอาบป่าของชุมชน ผ่านการบันทึกภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และเสียง
3. แบบสัมภาษณ์ (Interview) จำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ
 - แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เพื่อใช้เจาะลึกข้อมูลกับกลุ่มผู้รู้แบบไม่มีข้อจำกัดคำตอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลภาษาดั้งเดิม ข้อขำ หรือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ

- แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) กำหนดประเด็นคำถามที่ชัดเจนเกี่ยวกับการยอมรับลวดลายเสือพอก ข้อจำกัดของการท่องเที่ยว และการยอมรับโมเดลการทำงานเพื่อใช้กับกลุ่มผู้ปฏิบัติและผู้เกี่ยวข้อง

3.4 ขั้นตอนกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Cycles)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ ดำเนินการผ่าน 5 ขั้นตอนหลัก ที่สอดคล้องกับโมเดลการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนี้

[ขั้นที่ 1: เตรียมการ & ประชาคม] ---> [ขั้นที่ 2: สืบค้น & จัดทำ GIS/KM] ---> [ขั้นที่ 3: บูรณาการหลักสูตร/อาบป่า] --> [ขั้นที่ 4: เผยแพร่ & Virtual Museum] --> [ขั้นที่ 5: ติดตามประเมินผล PDCA]

- **ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการและสร้างความร่วมมือ (Preparation & Participation)**
 - คณะวิจัยลงพื้นที่ บ้านวังกำแพง หมู่ 2 (ต.ชีบน อ.บ้านเขว้า), บ้านหนองอ้อ หมู่ 1,12 (ต.ชีบน อ.บ้านเขว้า) และ บ้านห้วยไฮ (ต.ห้วยแย้ อ.หนองบัวระเหว) เพื่อประสานผู้นำชุมชน
 - จัดเวทีประชาคมชี้แจงจุดประสงค์และทำความเข้าใจนามชาติพันธุ์ร่วมกันโดยฟังใจที่คำว่า "ชาวนน" หรือ “ญ้อกร” ในการขับเคลื่อน เพื่อสร้างความเคารพซึ่งกันและกัน
- **ขั้นตอนที่ 2 การสืบค้นและจัดการความรู้ (Knowledge Discovery & KM)**
 - ถอดบทเรียนภูมิปัญญาลวดลายบนพัสดราภรณ์เสือพอก (เช่น ลายครอบ ลายเส้นหนาม ลายเส้นไผ่ปลิว ลายดอกยาง) และสืบสานภาษาพูดที่ไร้ตัวเขียน
 - วิเคราะห์บันทึกสังคีตลักษณ์เพลงดั้งเดิม เช่น เพลงปะเรเร เพลงเรียกสาวกลับจากไร่ เพลงแห่ดอกผึ้ง เพลงเสียงชะนี (ยลุลู) และเพลงเสียงกวาง (ตะบุง)
 - รวบรวมเมนูอาหารปลอดสารเป็นยา (เช่น ขนมห้าวฟาง ขนมหลิ้นหมา และเมี่ยง) ตลอดจนข้อห้าม "ข้อขล้า" และข้อห้ามเรื่องการเดินลงส่นภายในบ้านเพื่อรักษาภูติภาคธรรมชาติ
- **ขั้นตอนที่ 3 การบูรณาการสู่การปฏิบัติ (Implementation & Integration)**
 - จัดตั้งคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวระดับตำบล และพัฒนาทักษะมัคคุเทศก์/นักสื่อความหมายท้องถิ่น

- ออกแบบเส้นทางและกิจกรรมท่องเที่ยว โดยนำคลังปัญญาความพึงพิงธรรมชาติและป่าชุมชนมาร่วมกับครู กระบวนการพัฒนาโปรแกรม "การอาบป่าบำบัดเชิงวัฒนธรรม ญูฮุกุ" (Shinrin-Yoku) เปิดประสาทสัมผัสทั้ง 6
- ประสานงานโรงเรียนในท้องถิ่นเพื่อผลักดันดนตรี และวิธีการแต่งกายญูฮุกุ เข้าสู่วิชาเลือก
- **ขั้นตอนที่ 4 การเผยแพร่และนวัตกรรม (Dissemination & Innovation)**
 - นำข้อมูลตำแหน่งแหล่งธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์และเส้นทางป่าระบุพิกัดเข้าสู่ระบบแผนที่ GIS และพัฒนาคลังข้อมูลเสมือนจริง Virtual Museum เพื่อการสืบสอบและเผยแพร่ออนไลน์
- **ขั้นตอนที่ 5 การติดตามและประเมินผล (Monitoring & Evaluation)**
 - ประเมินผลลัพธ์ผ่านวงจรสะท้อนคิด PDCA และใช้ดัชนีชี้วัดความสำเร็จ (KPI) ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการติดตามตรวจสอบโครงการ

3.5 การตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล (Data Verification)

คณะผู้วิจัยเลือกใช้วิธี การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อยืนยันความถูกต้องและที่น่าเชื่อถือของข้อมูลก่อนการวิเคราะห์ใน 3 มิติหลัก ดังนี้

1. **การตรวจสอบสามเส้าด้านบุคคล (Person Triangulation)** ตรวจสอบข้อมูลมรดกวัฒนธรรมที่ได้ว่า หากเปลี่ยนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากผู้รู้ ปราชญ์ หรือเยาวชนแล้ว ข้อมูลที่ได้รับจะมีความแตกต่างกันหรือสอดคล้องกันหรือไม่
2. **การตรวจสอบสามเส้าด้านเวลา (Time Triangulation)** ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลเมื่อเวลาเปลี่ยนไป เช่น การเปรียบเทียบข้อมูลลวดลายปักหรือวิถีป่าในหน้าแล้ง หน้าน้ำ หรือข้อมูลอดีตกับปัจจุบัน
3. **การตรวจสอบสามเส้าด้านสถานที่ (Space Triangulation)** ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลข้ามพื้นที่เป้าหมาย ทั้งจากบ้านหนองอ้อ บ้านวังกำแพง และบ้านห้วยโฮ เพื่อดูการกระจายตัวและการคงอยู่ของวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน

3.6 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

ข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามทั้งหมดที่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องแล้ว จะถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธี **พรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)** ตามขั้นตอนดังนี้:

1. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis) เป็นการตีความ สรุป และสร้างข้อสรุปข้อมูล จากฐานรูปธรรมที่ปรากฏในพื้นที่จริง เช่น การสังเกตพฤติกรรมและการบรรเลงดนตรีในระหว่าง ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง
2. การจำแนกข้อมูลตามกรอบทฤษฎี (Classification) ใช้ทฤษฎีสังคีตลักษณ์ (แบบสโตรฟิก และไบนารี) และกรอบคิดเชิงสัญลักษณ์ในการจัดจำแนกข้อมูลมรดกวัฒนธรรมให้เป็นระเบียบ ระบบ
3. การวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เปรียบเทียบข้อมูลทางด้านวัฒนธรรม บทเพลง และบทบาททางป่าไม้ในอดีตและปัจจุบัน เพื่อให้เห็นทิศทางการสืบทอดและการ เปลี่ยนแปลงตามกระแสนิยม

บทที่ 4

ผลการวิจัย (Research Results)

การวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสาน ทุนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ชาวญ้อกร้อย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยมีวัตถุประสงค์ ประกอบไปด้วย 1) เพื่อสำรวจ สืบค้น และจัดทำระบบฐานข้อมูลดิจิทัลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ภาษาพรรณพืช, ดนตรี, ลายปักเสื้อผ้า, อาหารและข้อกล่าว, วิถีพึ่งพาธรรมชาติ) ของชาวญ้อกรใน บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิอย่างเป็นระบบ 2) เพื่อพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการยกระดับ และจัดกระบวนการสืบสานถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวญ้อกร จากรุ่นสู่รุ่น (Intergenerational Transmission) โดยบูรณาการการขับเคลื่อนผ่านโมเดล IAOV 3) เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคม และออกแบบกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงชาติพันธุ์ และธรรมชาติเชิงสร้างสรรค์ ส่งเสริมรายได้และการพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชน ผลการวิจัยที่นำเสนอ ตามกรอบแนวคิดเชิงระบบ IAOV (Input–Activity–Output–Value) เริ่มจากบริบทพื้นที่ในการศึกษา ข้อมูลทั่วไปเบื้องต้น จนจบตามขั้นตอนกระบวนการวิจัย ดังนี้

4.1 กรอบการนำเสนอผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผสานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากสองแหล่งหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประชาชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และผู้ทรงองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในบริบทกิจกรรมทางวัฒนธรรมและพื้นที่ธรรมชาติของชุมชนพื้นที่วิจัย ครอบคลุมชุมชนชาวญ้อกรในจังหวัดชัยภูมิ 3 กลุ่มพื้นที่หลัก ซึ่งมีลักษณะทางนิเวศแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ดังนำเสนอในตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ลักษณะเด่นทางนิเวศและวัฒนธรรมของกลุ่มพื้นที่เป้าหมายหลัก

กลุ่มพื้นที่	ที่ตั้ง	ลักษณะเด่นทางนิเวศและวัฒนธรรม
กลุ่มบ้านวังกำแพง ต.ชีบน (หมู่ 2)	มีลำน้ำชีไหลผ่าน	มีศาลปู่ตาและต้นไม้ใหญ่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ใช้ เสื่อพอกเป็นชุดนักเรียนในโรงเรียนบ้านวังกำแพง
กลุ่มบ้านหนองอ้อ ต.ชีบน (หมู่ 1,12)	พื้นที่เกษตร	ความสมบูรณ์ของป่าดงดิบ เติบโตปัญหาขาดแคลน น้ำและการเปลี่ยนไปสู่พืชเศรษฐกิจ
กลุ่มบ้านห้วยไฮ ต. ห้วยแย้ (หมู่ 3)	อ.หนองบัวระเหว คน ละฝั่งลำน้ำชีกับบ้านวัง กำแพง	ความสมบูรณ์ทางชีวภาพและป่าไม้สูง มีการ อนุรักษ์ป่าชุมชน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำเสนอตาม กรอบแนวคิด IAOV (Input–Activity–Output–Value) ซึ่งเป็นกรอบเชิงกระบวนการที่แสดงการแปรรูปทุนทางวัฒนธรรมและธรรมชาติให้กลายเป็นคุณค่าและมูลค่าที่ย้อนกลับสู่ชุมชน ดังนี้

- Input: ปัจจัยนำเข้า — ฐานทุนและเงื่อนไขความต้องการ
- Activity: กระบวนการขับเคลื่อน — กลไกการทำงานร่วมกับชุมชน
- Output: ผลผลิต — รูปธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่
- Value: คุณค่าและประโยชน์ — ผลลัพธ์และผลกระทบเชิงยั่งยืน
- การสังเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า เชื่อมโยงทั้งสี่องค์ประกอบเข้าด้วยกัน

4.2 Input (ปัจจัยนำเข้า) — ฐานทุนและเงื่อนไขของพื้นที่

ผลการสำรวจพบว่า ชุมชนชาวญ้อมีฐานทุนดั้งเดิม (Cultural and Natural Asset Base) ที่มีความเข้มข้นสูงอย่างยิ่ง สามารถจำแนกได้เป็น 6 กลุ่มปัจจัยนำเข้า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.1 ทูทางประวัติศาสตร์ดั้งเดิม รากเหง้า "ชาวบน" และสายสัมพันธ์ทวารวดี ชาวญัฮกุรถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูงเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก สาขามอญ ซึ่งนักวิชาการเชื่อมโยงกับอารยธรรมทวารวดีอันเป็นรากฐานสำคัญของประวัติศาสตร์ไทยตอนต้น คำเรียกตนเองและความหมายเชิงอัตลักษณ์

ตารางที่ 4.2 ความหมายเชิงอัตลักษณ์

คำเรียก	ความหมาย	นัยเชิงอัตลักษณ์
ญัฮกุร	"ญัฮ" = คน, "กุร" = ภูเขา รวมความว่า "คนภูเขา"	เป็นคำเรียกตนเอง (Endonym) แสดงสำนึกผูกพันกับภูเขา
ชาวบน	คำเรียกโดยคนภายนอก	สะท้อนมุมมองของคนภายนอก ที่กล่าวถึงกลุ่มคนที่อยู่ตอนบนลำน้ำชี

ข้อค้นพบที่สำคัญคือ ทูทางประวัติศาสตร์นี้ยังไม่ถูกแปลงเป็นสื่อความหมายที่ชุมชนใช้เล่าเรื่องได้เอง กล่าวคือ ความรู้เรื่องรากเหง้าทวารวดีส่วนใหญ่อยู่ในรูปเอกสารวิชาการและอยู่ในมือนักวิชาการภายนอก ขณะที่คนในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนยังเข้าถึงและอธิบายได้จำกัด ซึ่งเป็น ช่องว่างสำคัญ (Knowledge Gap) ที่การวิจัยนี้ต้องเข้าไปเติมเต็มในชั้น Activity

4.2.2 ทูทางธรรมชาติ ภูเขา ป่า และลำน้ำชี

ผลการสังเกตพื้นที่พบว่า ทูทางธรรมชาติของชาวญัฮกุรมีโครงสร้าง 3 ชั้นที่ผูกโยงกับความเชื่อและวิถีชีวิตอย่างแยกไม่ออก

1) ชั้นภูเขาและป่าชุมชน เป็นแหล่งทรัพยากรอาหาร สมุนไพร และวัตถุดิบเครื่องดนตรี พื้นที่กลุ่มบ้านวังกำแพง มีความสมบูรณ์ทางชีวภาพสูงกว่ากลุ่มบ้านหนองอ้ออย่างเห็นได้ชัด

2) ชั้นป่าศักดิ์สิทธิ์และต้นไม้ใหญ่ ชาวญัฮกุรมีความผูกพันเป็นพิเศษกับ ต้นยาง ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมี ศาลปู่ตา พร้อมต้นไม้ใหญ่ในบ้านวังกำแพงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน จุดนี้ทำหน้าที่เป็นกลไกอนุรักษ์ป่าโดยความเชื่อมาแต่ดั้งเดิม

3) ชั้นลำน้ำชี เป็นแหล่งโปรตีนและแหล่งที่เชื่อว่าผีบรรพบุรุษสถิตอยู่ ทั้งยังเป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชุมชน ต.ชีบน และตำบลห้วยแย้

ข้อค้นพบเชิงวิเคราะห์ ความเชื่อเรื่อง "ธรรมชาติ" กับ "บรรพบุรุษ" ของชาวญ้อกรมีได้แยกขาดจากกัน หากแต่เป็นระบบเดียวที่ซ้อนทับกัน (Overlapping System) กล่าวคือ ธรรมชาติคือที่สถิตของบรรพบุรุษ การเคารพป่าและลำน้ำจึงเป็นการเคารพบรรพบุรุษไปพร้อมกัน ระบบนี้ทำให้ "การอนุรักษ์" มีนโยบายจากภายนอก แต่เป็นจริยธรรมที่ฝังอยู่ในโลกทัศน์ของชุมชนอยู่แล้ว ภาวะคุกคามของทุนธรรมชาติ ผลการวิจัยพบสัญญาณเสื่อมถอยที่ชัดเจน ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรม ปัญหาขาดแคลนน้ำในบางพื้นที่ อย่างเด่นชัดคือบ้านหนองอ้อ และการเปลี่ยนวิถีชีวิตดั้งเดิมไปสู่การเกษตรพืชเศรษฐกิจ กรณีตัวอย่างที่สะท้อนที่สุดคือ ต้นลำตวนในพื้นที่ถูกโค่นจนหมด ทำให้ใบลำตวนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีดำเนินทำนองหลักหาได้ยากในปัจจุบัน นี่คือหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า การสูญเสียทุนธรรมชาตินำไปสู่การสูญเสียทุนวัฒนธรรมโดยตรง

4.2.3 ทุนทางวัฒนธรรมด้านภาษา ภาวะวิกฤตและบทเรียนจากความล้มเหลว

สถานภาพปัจจุบัน ภาษาญ้อกรอยู่ในภาวะวิกฤตใกล้สูญหาย (Endangered Language) โดยผู้ที่สื่อสารได้คล่องแคล่วส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ขณะที่เด็กและเยาวชนนิยมใช้ภาษาไทยกลางหรือภาษาถิ่นอีสานเป็นหลัก แสดงถึง การขาดตอนของการถ่ายทอดระหว่างรุ่น (Intergenerational Transmission Breakdown) อันเป็นตัวชี้วัดความเสี่ยงสูงสุดตามเกณฑ์สากล ความพยายามฟื้นฟูและบทเรียนที่ได้ ชุมชนเคยมีการสร้างระบบตัวเขียนภาษาญ้อกรโดยอาศัยอักษรไทยเพื่อการอนุรักษ์ แต่ผลการวิจัยพบว่า ความพยายามดังกล่าวถูกยกเลิกไป ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ

ตารางที่ 4.3 ผลการลงพื้นที่ ด้านอุปสรรคที่พบ

อุปสรรค	รายละเอียดจากข้อมูลภาคสนาม
ความซับซ้อนเชิงเทคนิค	ระบบตัวเขียนมีความซับซ้อน เขียนยาก จนไม่สามารถนำมาใช้สอนจริงในห้องเรียนได้
ความกังวลของผู้ปกครอง	เกรงว่าเด็กจะสับสนกับภาษาไทย และกังวลว่าจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาการด้านสมองและการเรียนรู้ในวิชาอื่น

การปรับกลยุทธ์ของชุมชน ชุมชนจึงหันมาใช้แนวทาง "เน้นเสียงภาษามากกว่าอักษรเขียน" ในกลุ่มวัยเรียน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการประนีประนอมเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Compromise) ที่

สอดคล้องกับธรรมชาติของภาษาที่ไม่มีระบบเขียนดั้งเดิม และลดแรงต้านจากผู้ปกครองได้จริง แต่ก็มีข้อจำกัดคือ ขาดเครื่องมือบันทึกถาวร ทำให้องค์ความรู้ยังคงผูกติดกับอายุขัยของผู้สูงอายุ

4.2.4 ทูทางวัฒนธรรมด้านหัตถกรรม "เสื้อพ็อก" และระบบสัญลักษณ์ของลายปัก

ลักษณะทางกายภาพ เสื้อพ็อกเป็นเสื้อคอกลม ทรงหลวม สีดำหรือสีกรมท่า ที่ผู้หญิงชาวบนิยมสวมใส่ ความเรียบง่ายของทรงเสื้อสะท้อนวิถีชีวิตที่ต้องเคลื่อนไหวในป่าและทำงานเกษตร ระบบสัญลักษณ์ของลวดลาย ผลการวิจัยพบว่า ลวดลายปักทุกลายถอดรหัสมาจากธรรมชาติและวิถีชีวิต และบรรจุคำสอนเชิงจริยธรรมไว้ด้วย

ตารางที่ 4.4 จำแนกลวดลายปักบนเสื้อพ็อก

ลวดลาย	ที่มา / ความหมาย	สถานภาพปัจจุบัน
ลายครอบ	การปกป้องคุ้มภัย	ยังนิยมปัก
ลายเส้นหนาม	แสงสว่าง (แสงใต้น้ำยาง)	ยังนิยมปัก
ลายเส้นใยพลั่ว	ความไม่ขัดแย้ง ความสามัคคี	ยังนิยมปัก
ลายวงงู	อุปกรณ์ตักน้ำในวิถีชีวิต	ยังนิยมปัก
ลายดอกยาง	ดอกยางที่ร่วงหล่น สื่อความผูกพันกับต้นยาง	ยังนิยมปัก
ลายตีนนก	รอยเท้าในธรรมชาติ	ยังนิยมปัก
ลายโซ่	ความเชื่อมโยงต่อเนื่อง	ยังนิยมปัก
ลายตะแกรง	เครื่องจักสานในวิถีชีวิต	ไม่เป็นที่นิยมแล้ว — เสี่ยงสูญหาย

ข้อค้นพบเชิงวิเคราะห์ ความหมายของลายปัก 3 ลายแรก — คุ่มภัย แสงสว่าง และความไม่ชัดเจน — สะท้อนอุดมคติหลักของสังคมญูกรได้อย่างครบถ้วน คือ ความปลอดภัย ปัญญา และความกลมเกลียว การที่ลายตะแกรงเลื่อนหายไปจึงเป็นตัวชี้วัด (Indicator) ว่าคลังลวดลายกำลังหดตัว และต้องบันทึกอย่างเร่งด่วนก่อนที่ผู้ปักรุ่นสุดท้ายจะจากไป

การใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและสถาบัน เสื้อพ็อกมีสถานะเป็นทั้งสินค้าและสัญลักษณ์ กล่าวคือมีการจำหน่ายที่บ้านไร่เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน และถูกใช้เป็น ชุดนักเรียนในโรงเรียนบ้านวังกำแพง ซึ่งถือเป็นกลไกปลูกฝังอัตลักษณ์เชิงสถาบันที่ทรงพลังมาก เพราะทำให้เด็กสวมใส่อัตลักษณ์ของตนทุกวันจนกลายเป็นเรื่องปกติ

ข้อเสนอจากพื้นที่ มีข้อเสนอแนะให้นำ เทคโนโลยี AI มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบและผลิตลายปัก เพื่อความรวดเร็ว ความสร้างสรรค์ และการดึงดูดคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นสัญญาณว่าชุมชนเปิดรับนวัตกรรมมากกว่าที่คาด

ภาพที่ 4.1 ลวดลายบนเสื้อพ็อก

ที่มา: บุญเหนือ พุทธบุรี สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (26 มีนาคม 2569)

4.2.5 ทูทางวัฒนธรรมด้านดนตรีและคีตศิลป์

เครื่องดนตรีพื้นบ้าน 6 ชนิด ผลการสังเกตพบว่าเครื่องดนตรีทั้งหมดผลิตจากวัสดุธรรมชาติในพื้นที่ และมีหน้าที่ทางสังคมเฉพาะตัว

ตารางที่ 4.5 จำแนกเครื่องดนตรีในวงลำวงญัฮกุร

เครื่องดนตรี	วัสดุ / วิธีบรรเลง	หน้าที่ทางดนตรีและสังคม	สถานภาพ
ใบลำดวน	ใบไม้ธรรมชาติ ใช้เป่า	ดำเนินทำนองหลัก เลียนเสียงชนะและกวางเพื่อสื่อสารในป่า	วิกฤต — ต้นลำดวนถูกโค่นหมด
ผวจ (Phowj)	ไม้ไผ่ ใช้การตี	สื่อสารความรักแทนคำพูดในการเกี้ยวพาราสี	ต้องเร่งบันทึก
ปี่แก้ว	ลำไม้ไผ่ มีลิ้น เครื่องเป่า	ดำเนินทำนอง ให้เสียง	วิกฤต ต้องฝึกสอนรุ่นหลังให้ประดิษฐ์
จื๊บเป้ง	กระบอกไม้ไผ่ 3 ท่อน ขัดเป็นสามเหลี่ยม	เคาะสร้างจังหวะ	ยังใช้ในการแสดง
โหนดิน	ดินเผาชิงหน้ง	ตีคุมจังหวะหลัก	ยังใช้ในการแสดง
ขอลอ	เครื่องเคาะ	คุมจังหวะประกอบ	ยังใช้ในการแสดง

ข้อสังเกตสำคัญ เครื่องดนตรี 2 ชนิดแรก (ใบลำดวนและผวจ) มีหน้าที่ "สื่อสาร" มากกว่า "แสดง" กล่าวคือ ใบลำดวนใช้เลียนเสียงสัตว์เพื่อการล่าและการสื่อสารในป่า ส่วนผวจใช้แทนคำพูดในการบอกรัก

ทั้งสองจึงเป็นเครื่องดนตรีที่ผูกกับ วิถีชีวิตจริง ไม่ใช่เวทีการแสดง ซึ่งอธิบายว่าทำไมเมื่อวิถีชีวิตเปลี่ยน เครื่องดนตรีทั้งสองจึงเสื่อมถอยเร็วกว่ากลุ่มเครื่องจังหวะที่ยังมีเวทีรองรับ

สังคีตลักษณ์ (Musical Form) พบ 2 รูปแบบหลัก

- สโตรฟิค (Strophic Form): ใช้การเอื้อนเสียงซ้ำในทำนองเดิม เปลี่ยนเฉพาะเนื้อร้อง เหมาะกับการต้นสดและการเล่าเรื่องยาว
- ไบนารี (Binary Form): ใช้การร้องโต้ตอบระหว่างชาย-หญิง สะท้อนโครงสร้างการเกี่ยวพาราสีแบบผลัดกันตอบ

พัฒนาการจากเพลงกระแจะสู่การรำปะเรเร ผลการวิจัยพบเส้นทางวิวัฒนาการที่ชัดเจน 3 ระยะ

ตารางที่ 4.6 วิวัฒนาการทางสังคีตศิลป์

ระยะ	ลักษณะ	หน้าที่ทางสังคม
ระยะดั้งเดิม	ร้องเพลงกระแจะ (ปะเรเร) โต้ตอบชาย-หญิงยามค่ำคืน	เกี่ยวพาราสี สวรรค์ส่วนบุคคล
ระยะประยุกต์	ประดิษฐ์ทำร่ายต่อ ยอดจากรำโทน รำแพน และกิจวัตรประจำวัน	เริ่มเป็นการแสดงกลุ่ม
ระยะปัจจุบัน	ตั้ง "วงลำวงญ้อกร" แสดงในงานประเพณีแห่หอดอกผึ้ง	นำเสนออัตลักษณ์ชุมชนต่อสาธารณะ

เครื่องแต่งกายของวงลำวงญ้อกรในปัจจุบัน ผู้ชายสวมเสื้อยืดคอปก กางเกงสแลค คาดผ้าขาวม้า ส่วนผู้หญิงสวมเสื้อเกาะสีกรมท่าหรือสีดำ ทับด้วยผ้าพันไหล่สีขาว และนุ่งผ้าถุง — ชุดแต่งกายนี้สะท้อนการผสมผสานระหว่างของดั้งเดิมกับความร่วมสมัย อย่างชัดเจน

4.2.6 ทฤษฎีปัญญาอาหารเป็นยาและระบบจารีต "ข้อกล่าว"

1) ภูมิปัญญาอาหารป่าตามฤดูกาล ผลการวิจัยพบองค์ความรู้การหาอาหารที่สอดคล้องกับปฏิทินธรรมชาติอย่างเป็นระบบ

ตารางที่ 4.7 ประเภททางภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตรอด

ประเภท	รายการที่พบ
การล่าและจับสัตว์	ก่นแย้ ล่าหมูป่า แหยไข่มดแดง จับอึ่ง หาลาในลำน้ำชี
การเก็บพืชผักป่า	ผักหวาน ผักอีลอก กระบุก หน่อไม้
การแปรรูปนอมอาหาร	ปลาร้าอึ่ง เมี่ยง (เมี่ยง)

ข้อค้นพบด้านสุขภาวะ จากการสังเกตพบว่า ประชาชนชาวบ้านที่มีอายุมากยังคงมีสุขภาพแข็งแรง และสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ ซึ่งชุมชนเชื่อว่าเป็นผลจากการบริโภคอาหารตามธรรมชาติ และสมุนไพรในป่าชุมชน ข้อค้นพบนี้เป็น ฐานสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) ที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับ

2) "ข้อขล้า" ในฐานะกลไกควบคุมทางสังคม ข้อขล้าคือข้อห้ามที่ทำหน้าที่เป็นกุศโลบายทางสังคม และจิตวิญญาณ มิใช่เพียงความเชื่อเชิงไสยศาสตร์

ตารางที่ 4.8 ข้อขล้า

ข้อขล้า	หน้าที่แฝงเชิงสังคม
ห้ามขว้างปาข้าว	แสดงความเคารพพระแม่โพสพ ปลูกฝังสำนึกคุณค่าของอาหารและแรงงาน
ห้ามเคาะถ้วยชามขณะกินข้าว	สร้างมารยาทและความสำรวม แสดงความเคารพผู้อาวุโส
ห้ามทะเลาะวิวาทหรือส่งเสียงดังขณะกินข้าว	รักษาความสมานฉันท์ในครัวเรือน
ห้ามกระแทกสากตำข้าวหรือกระดังไฟด ข้าวแรงเกินไป	ควบคุมอารมณ์และฝึกความประณีตในการทำงาน
ห้ามเดินลงสั่นเท้าเสียงดังในบ้าน	ฝึกความสุภาพและความเคารพต่อผู้อื่นในพื้นที่ร่วม

ข้อค้นพบเชิงวิเคราะห์: ข้อกล่าวทั้งหมดมีแก่นร่วมกันคือ การควบคุม "เสียง" และ "ความรุนแรง" สะท้อนอุดมคติของสังคมยูทูปที่ให้คุณค่ากับความสงบ ความสำรวม และการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างกลมกลืน — ซึ่งสอดคล้องอย่างน่าทึ่งกับข้อปฏิบัติของกิจกรรมอาบป่าที่พัฒนาขึ้นในภายหลัง

4.2.7 ความต้องการของชุมชน ศักยภาพเครือข่าย และความต้องการของนักท่องเที่ยว

ความต้องการของชุมชน ชุมชนมีความต้องการอนุรักษ์ที่ชัดเจน แต่พบความกังวลหลักคือ ความเสี่ยงที่การถ่ายทอดวัฒนธรรมจะขาดช่วง อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนวิถีชีวิตดั้งเดิมไปสู่การเกษตรพืชเศรษฐกิจ ซึ่งใช้เวลาและแรงงานของคนวัยทำงานออกจากกิจกรรมทางวัฒนธรรม ศักยภาพของเครือข่าย พบเครือข่ายที่มีบทบาทจริงในพื้นที่ ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น (เช่น ยายเลื่อม) โรงเรียนบ้านวังกำแพง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานวัฒนธรรมจังหวัด และสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่

ประเด็นท้าทายเรื่องบทบาทรัฐ ผลการสัมภาษณ์พบข้อค้นพบเชิงวิพากษ์ที่สำคัญ คือ ประเพณีฮิลิบสองบางส่วนถูกจัดขึ้นโดยหน่วยงานรัฐมากกว่าจะเกิดจากความต้องการดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งสะท้อนภาวะ "วัฒนธรรมที่ถูกจัดให้" (Imposed Culture) อันเป็นความเสี่ยงต่อความยั่งยืนเมื่องบประมาณสิ้นสุดลง

ความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย จากการสังเกตกิจกรรม พบว่ากลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสมคือนักท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่แสวงหาประสบการณ์เรียนรู้เชิงลึก ความสงบ และสุขภาวะมากกว่านักท่องเที่ยวเชิงปริมาณ

4.3 Activity (กระบวนการขับเคลื่อน)

กระบวนการขับเคลื่อนของงานวิจัยนี้ออกแบบให้เป็นวงจรต่อเนื่อง 6 กิจกรรมหลัก โดยยึดหลัก "ชุมชนเป็นเจ้าของกระบวนการ"

4.3.1 การลงพื้นที่สำรวจและจัดทำฐานข้อมูลดิจิทัล KM

ดำเนินการสำรวจ บันทึก และจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ 5 หมวด ได้แก่ ความเชื่อและจารีต ภาษาวรรณกรรมและลายปัก ดนตรีและคีตศิลป์ และภูมิปัญญาอาหาร-สมุนไพร โดยบันทึกทั้งในรูปข้อความ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และ ไฟล์เสียง ซึ่งมีความสำคัญเป็นพิเศษสำหรับภาษาที่เน้น "เสียง" มากกว่า "อักษร"

หลักการสำคัญที่ใช้ การเข้าถึงปราชญ์ท้องถิ่นในขั้นเตรียมการถือเป็น "ประตูทางวัฒนธรรม" (Cultural Gatekeeper) ที่ขาดไม่ได้ เพราะเป็นกลไกสร้างความชอบธรรมและความไว้วางใจ ซึ่งผลการวิจัยชี้ว่าเป็นเงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญกว่าเครื่องมือทางเทคนิคใด ๆ

4.3.2 การพัฒนาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ระบุพิกัดแหล่งมรดก

จัดทำแผนที่วัฒนธรรมดิจิทัลโดยระบุพิกัดแหล่งมรดกสำคัญ ได้แก่ ศาลปู่ตาและต้นไม้ใหญ่บ้านวังกำแพง ป่าศักดิ์สิทธิ์และแนวต้นยาง ป่าชุมชน เส้นทางอาบป่า จุดเก็บสมุนไพรและพืชอาหารตามฤดูกาล จุดลงลำน้ำชี และแหล่งผลิตเสื่อพอก

คุณค่าเชิงบริหารจัดการ ระบบ GIS มิได้ทำหน้าที่เพียงนำทางนักท่องเที่ยว แต่ยังเป็น เครื่องมือเฝ้าระวังทรัพยากร ที่ช่วยให้ชุมชนติดตามการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าและวางแผนฟื้นฟูพื้นที่ที่สำคัญ เช่น การปลูกทดแทนต้นลำดวนที่สูญหายไป

4.3.3 การพัฒนาสื่อความหมายประวัติศาสตร์อารยธรรมโบราณ

แปลงองค์ความรู้ทางวิชาการเรื่องรากเหง้ามอญ-ทวารวดี ให้เป็นสื่อความหมาย (Interpretation Media) ที่ชุมชนใช้เล่าเรื่องได้เอง ผ่านป้ายสื่อความหมายในเส้นทาง ชุดเรื่องเล่าสำหรับมัคคุเทศก์ และสื่อดิจิทัลประกอบการเยี่ยมชม โดยเน้นการเปลี่ยนสถานะของชุมชนจาก "วัตถุที่ถูกศึกษา" ไปสู่ "ผู้เล่าเรื่องของตนเอง" (Self-narrator)

4.3.4 การกำหนดกติกาชุมชนและมาตรการอนุรักษ์ป่าศักดิ์สิทธิ์

ผลการสังเกตพบว่า ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 4.9 มาตรการอนุรักษ์ป่าศักดิ์สิทธิ์

ข้อปฏิบัติ	เจตนารมณ์เชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม
ต้องมีปราชญ์ท้องถิ่นนำทางเสมอ	ควบคุมความปลอดภัย และรักษาบทบาทเจ้าของความรู้ของชุมชน
ห้ามออกนอกเส้นทางที่กำหนด	จำกัดผลกระทบต่อระบบนิเวศให้อยู่ในวงแคบ
ห้ามทำลายธรรมชาติหรือเก็บของป่าเอง	ป้องกันการเก็บเกินขนาดและรักษาสิทธิชุมชนในทรัพยากร
ห้ามส่งเสียงดัง	สอดคล้องกับ "ข้อขล้า" เรื่องการควบคุมเสียง และเอื้อต่อการอาบป่า
ต้องขออนุญาตก่อนบันทึกภาพ	คุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีของเจ้าของวัฒนธรรม

ข้อปฏิบัติ	เจตนารมณ์เชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม
ยึดหลัก "ไม่ทิ้งอะไรไว้นอกจากรอยเท้า"	หลักการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (Leave No Trace)

ข้อค้นพบเชิงวิเคราะห์ กติกาชุดนี้มีใช้การลอกแบบมาตรฐานสากลมาใช้ แต่เป็นการ แปลงข้อกล่าวอ้างเดิมให้กลายเป็นกฎการท่องเที่ยวสมัยใหม่ โดยเฉพาะข้อ "ห้ามส่งเสียงดัง" ซึ่งตรงกับจารีตควบคุมเสียงของชาวญัฮกุรพอดี นี่คือตัวอย่างชั้นดีของการที่ภูมิปัญญาเดิมทำงานได้ในบริบทใหม่

4.3.5 การพัฒนาทักษะมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

พัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราว ครอบคลุมทักษะการเล่าเรื่องเชิงประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ ความรู้เรื่องพรรณพืชและสมุนไพรในเส้นทางอาบป่า การนำกิจกรรมเปิดประสาทสัมผัส การสื่อสารข้อกล่าวอ้างและกติกาชุมชนแก่นักท่องเที่ยว และทักษะการใช้ภาษาญัฮกุรเพื่อการต้อนรับ ซึ่งเป็นการสร้าง "พื้นที่ใช้งานจริง" ให้ภาษา ไปในตัว

4.3.6 การทำเวทีประชาคมและระบบนางรำ 3 รุ่น

เวทีประชาคม ใช้เป็นกลไกตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Member Checking) และเป็นพื้นที่ตัดสินใจร่วมเรื่องขอบเขตการเปิดเผยวัฒนธรรมและการแบ่งปันผลประโยชน์ ระบบนางรำ 3 รุ่น เป็นข้อค้นพบด้านกลไกการถ่ายทอดที่โดดเด่นที่สุดของการวิจัยนี้

ตารางที่ 4.10 กลไกการถ่ายทอดที่โดดเด่น

รุ่น	ช่วงอายุ	บทบาทในระบบถ่ายทอด
รุ่นใหญ่	40 ปีขึ้นไป	ผู้ทรงองค์ความรู้ต้นฉบับ (Knowledge Holder) ทำหน้าที่ครูผู้ถ่ายทอดและรักษาแบบแผนดั้งเดิม
รุ่นกลาง	16–39 ปี	ผู้สืบทอดหลักและผู้ปฏิบัติจริง (Active Practitioner) เป็นสะพานเชื่อมสองรุ่นและกำลังหลักในการแสดง
รุ่นเล็ก/ เยาวชน	3–15 ปี	ผู้รับการปลูกฝัง (Cultural Seedling) สร้างความคุ้นเคยกับจังหวะและทำรำตั้งแต่วัยเยาว์

ระบบนี้แก้ปัญหา "ช่องว่างระหว่างรุ่น" ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะไม่ปล่อยให้เกิดสูญญากาศของผู้สืบทอดในช่วงวัยใดวัยหนึ่ง

4.4 Output (ผลผลิต)

4.4.1 แนวปฏิบัติที่ดีและโมเดลการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์
สังเคราะห์ได้เป็นชุดแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) 5 ประการ

1. เข้าหาประชาชนก่อนเข้าพื้นที่ เพื่อสร้างความชอบธรรมและความไว้วางใจ
2. ถ่ายทอดแบบคาบเกี่ยวสามรุ่น ไม่ปล่อยให้เกิดช่องว่างของผู้สืบทอด
3. แปลงจารีตเป็นกติกา ใช้ข้อกล่าวเดิมนเป็นฐานของกฎการท่องเที่ยว
4. ให้ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องเอง รัฐและนักวิชาการเป็นเพียงผู้สนับสนุน
5. บันทึกก่อนสูญญะเร่งจัดเก็บองค์ความรู้ที่อยู่กับผู้สูงอายุและทรัพยากรที่กำลังหายไป

4.4.2 คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เกิดกลไกบริหารจัดการที่มีองค์ประกอบครบทุกภาคส่วน ทำหน้าที่กำหนดปฏิทินกิจกรรม จัดคิวมัคคุเทศก์ บริหารรายได้และกองทุนวัฒนธรรม และควบคุมคุณภาพการให้บริการ

4.4.3 ศูนย์เรียนรู้และระบบหลักสูตรท้องถิ่น

- ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ทำหน้าที่เป็นทั้งคลังข้อมูล พื้นที่ฝึกอบรม และจุดต้อนรับนักท่องเที่ยว
- หลักสูตรท้องถิ่น บูรณาการเข้ากับโรงเรียนในพื้นที่ โดยมีจุดเด่นคือการใช้เสื้อพ็อกเป็นชุดนักเรียน ในโรงเรียนบ้านวังกำแพง และการสอนภาษาโดยเน้นเสียงตามแนวทางที่ชุมชนเลือกเอง

4.4.4 นวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงสัมผัสประสาท: "อาบป่าเชิงวัฒนธรรม"

ผลผลิตเชิงนวัตกรรมที่โดดเด่นที่สุด คือการบูรณาการศาสตร์ "ชินริน-โยกุ" (Shinrin-yoku) เข้ากับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีธรรมชาติและภูมิปัญญาสมุนไพรของชาวญัฮกุร

ตารางที่ 4.11 กลไกการทำงานผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 6

ประสาทสัมผัส	กิจกรรมที่ออกแบบ	ฐานภูมิปัญญาที่ใช้
รูป (ตา)	ชมเรือนยอดไม้ แนวต้นยาง และศาลปู่ตา	ความเชื่อเรื่องต้นยางและป่าศักดิ์สิทธิ์
รส (ลิ้น)	ลิ้มลองพืชผักป่าและเมี่ยง	ภูมิปัญญาอาหารเป็นยา

ประสาทสัมผัส	กิจกรรมที่ออกแบบ	ฐานภูมิปัญญาที่ใช้
กลิ่น (จมูก)	ขี้สุมุนไพรตมกลิ่น	ความรู้เรื่องสมุนไพรในป่าชุมชน
เสียง (หู)	ฟังเสียงป่า เสียงน้ำ และเสียงใบลำดวน เลียนเสียงสัตว์	คีตศิลป์และการสื่อสารในป่า
กาย (สัมผัส)	สัมผัสเปลือกไม้ ดิน และสายน้ำ	วิถีพรานป่าดั้งเดิม
ใจ	ความสงบ การสำรวม การขออนุญาต ธรรมชาติ	ข้อขล่ำเรื่องการควบคุมเสียงและความ เคารพ

การวิเคราะห์เชิงนวัตกรรม กิจกรรมนี้เป็นตัวอย่างของ "การแปลรหัสทางวัฒนธรรม" (Cultural Translation) ที่ประสบความสำเร็จ กล่าวคือ สามารถแปลงความเชื่อเรื่อง "ผีป่า" ซึ่งคนภายนอกอาจมองว่ามมงาย ให้กลายเป็นประสบการณ์ "สุขภาพะเชิงนิเวศ" (Eco-wellness) ที่นักท่องเที่ยวร่วมสมัยเข้าถึงและให้คุณค่าได้โดยไม่บิดเบือนแก่นความเชื่อเดิม และยังเสริมความชอบธรรมให้การอนุรักษ์ป่าของชุมชนไปพร้อมกัน

4.4.5 แพลตฟอร์มพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง (Virtual Museum)

พัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อจัดแสดงมรดกภูมิปัญญา ทำหน้าที่สำคัญ 4 ประการ

- คลังบันทึกถาวร เก็บเสียงภาษา ทำนองเพลงกระแจะ และวิธีบรรเลงเครื่องดนตรีทั้ง 5 ชนิด
- คลังลวดลาย บันทึกลายปักทั้งหมดรวมถึงลายตะแกรงที่เสี่ยงสูญหาย พร้อมความหมายกำกับ
- เครื่องมือการตลาด ดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายก่อนเดินทางจริง
- สะพานเชื่อมเครือข่าย เชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4.5 Value (คุณค่าและประโยชน์)

4.5.1 คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ: รายได้เสริมและการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม
เกิดช่องทางรายได้ที่หลากหลายและกระจายสู่หลายกลุ่มในชุมชน

ตารางที่ 4.12 ช่องทางของรายได้

ช่องทางรายได้	กลุ่มผู้ได้รับประโยชน์
จำหน่ายเสื้อพ็อกและผลิตภัณฑ์ลายปัก	กลุ่มแม่บ้านและช่างปัก
ค่าบริการนำเที่ยวและอาบป่า	มัคคุเทศก์ท้องถิ่นและปราชญ์ชุมชน
ค่าตอบแทนการแสดงวงลำวงญัฮกุร	นางรำทั้งสามรุ่นและนักดนตรี
อาหารพื้นถิ่นและของฝากจากภูมิปัญญาอาหาร	ครัวเรือนที่มีความรู้ด้านอาหารป่า
กองทุนวัฒนธรรมชุมชน	ส่วนกลางเพื่อใช้ในการอนุรักษ์ต่อเนื่อง

จุดสำคัญคือรายได้นี้เป็น "รายได้เสริม" ที่ไม่ทำลายฐานอาชีพเดิม จึงไม่สร้างความเปราะบางทางเศรษฐกิจให้ครัวเรือน

4.5.2 คุณค่าเชิงจิตใจ ความภาคภูมิใจในรากเหง้า "ชาวนน"

เกิดการเปลี่ยนความหมายของคำว่า "ชาวนน" จากคำที่เคยแฝงนัยการดูหมิ่นว่าล้าหลัง ไปสู่ คำที่บ่งบอกความเป็นเจ้าของอารยธรรมโบราณและความรู้เรื่องป่าที่คนเมืองไม่มี ซึ่งเป็นการฟื้นฟูศักดิ์ศรีทางชาติพันธุ์ (Ethnic Dignity) ที่มีผลต่อความมั่นใจของเยาวชนโดยตรง

4.5.3 คุณค่าเชิงวัฒนธรรม การสืบทอดภาษาและคีตศิลป์

เกิดการชะลอการสูญหายผ่านกลไก 3 ชั้น คือ การบันทึกถาวรในรูปดิจิทัล การสร้างพื้นที่ใช้งานจริงผ่านการท่องเที่ยวและโรงเรียน และการมีระบบถ่ายทอดสามรุ่นที่ต่อเนื่อง — ทำให้องค์ความรู้ไม่ผูกติดกับอายุขัยของคนรุ่นเก่าเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป

4.5.4 คุณค่าเชิงนิเวศ จิตสำนึกร่วมสืบสานป่าและการพึ่งพิงธรรมชาติ

การท่องเที่ยวอาบป่าสร้าง แรงจูงใจเชิงเศรษฐกิจให้กับการรักษาป่า กล่าวคือ ยิ่งป่าสมบูรณ์ ประสพการณ์ยิ่งมีคุณค่า และรายได้ยิ่งมั่นคง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนป่าจาก "ทรัพยากรที่รอการแปลงเป็นพืชเศรษฐกิจ" ให้กลายเป็น "ทุนที่ต้องรักษาไว้" ถือเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุของการเสื่อมโทรมของป่าอย่างแท้จริง

4.5.5 คุณค่าเชิงความยั่งยืน ความมั่นคงและการพึ่งพาตนเอง

ผลลัพธ์สูงสุดคือการที่ชุมชนมีกลไกบริหารจัดการของตนเอง มีฐานข้อมูลของตนเอง มีผู้สืบทอดในทุกช่วงวัย และมีรายได้ที่ควบคุมได้เอง ซึ่งลดการพึ่งพางบประมาณและการจัดกิจกรรมจากหน่วยงานภายนอกอย่างมีนัยสำคัญ

4.6 การสังเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าตามกรอบ IAOV

ตารางที่ 4.13 แสดงการสังเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าตามกรอบ IAOV

Input	Activity	Output	Value
ทุนประวัติศาสตร์ มอญ-ทวารวดี	พัฒนาสื่อความหมาย ประวัติศาสตร์	สื่อความหมายและ มัลติมีเดียท้องถิ่น	ความภาคภูมิใจใน รากเหง้า "ชาวนน"
ทุนธรรมชาติ ภูเขา ป่า ศักดิ์สิทธิ์ ลำน้ำชี	GIS ระบุพิกัด + กติกา อนุรักษ์ป่าศักดิ์สิทธิ์	นวัตกรรมการอบป่าเชิง วัฒนธรรม	จิตสำนึกร่วมรักษา ป่าและสุขภาวะเชิง นิเวศ
ทุนภาษาในภาวะวิกฤต	ฐานข้อมูลดิจิทัล KM เน้นบันทึกเสียง	Virtual Museum + หลักสูตรท้องถิ่น	ภาษาไม่สูญหายตาม อายุชั้นคนรุ่นเก่า
ทุนลายปักและเสื้อผ้า	สำรวจบันทึกลาย + ข้อเสนอใช้ AI ออกแบบ	ผลิตภัณฑ์และชุด นักเรียนบ้านวังกำแพง	รายได้เสริมของกลุ่ม แม่บ้านและช่างปัก

Input	Activity	Output	Value
ทุนดนตรีและคีตศิลป์	ระบบนางรำ 3 รุ่น + เวทีประชาคม	วงลำวงญัฮกุรและการ แสดงในงานประเพณี	คีตศิลป์มีผู้สืบทอด ต่อเนื่องทุกช่วงวัย
ทุนอาหารเป็นยาและ ข้อขล่ำ	แปลงข้อขล่ำเป็นกติกา การท่องเที่ยว	ศูนย์เรียนรู้และแนว ปฏิบัติที่ดี	สุขภาพและความ มั่นคงด้านอาหาร
ความต้องการชุมชน + เครือข่าย + นักท่องเที่ยว	เวทีประชาคมและ พัฒนาศักยภาพคน	คณะกรรมการจัดการ ท่องเที่ยวโดยชุมชน	การกระจายรายได้ เป็นธรรมและพึ่งพา ตนเองได้

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสาน ทุนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ชาวญัฮกุรอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ดำเนินการตามวงจร PDCA เก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 16–18 คน ใน 6 กลุ่ม ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำทางวัฒนธรรมและการแสดง ผู้นำชุมชนและผู้บริหารการท่องเที่ยว กลุ่มคนรุ่นกลาง (Active Practitioners) กลุ่มเยาวชน/ผู้เรียนรู้ และตัวแทนหน่วยงานสนับสนุน โดยใช้แบบสำรวจเบื้องต้น แบบสังเกต (แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม) และแบบสัมภาษณ์ (แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการพรรณนาวิเคราะห์ ภายใต้กรอบแนวคิดเชิงระบบ IAOV (Input–Activity–Output–Value) สามารถสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

อันประกอบไปด้วย 1) เพื่อสำรวจ สืบค้น และจัดทำระบบฐานข้อมูลดิจิทัลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ภาษาพรรณพืช, ดนตรี, ลายปักเสื้อผ้า, อาหารและข้อขล้า, วิถีพึ่งพาธรรมชาติ) ของชาวญ้อกรใน บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิอย่างเป็นระบบ 2) เพื่อพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการยกระดับ และจัดกระบวนการสืบสานถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวญ้อกร จากรุ่นสู่รุ่น (Intergenerational Transmission) โดยบูรณาการการขับเคลื่อนผ่านโมเดล IAOV 3) เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคม และออกแบบกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงชาติพันธุ์ และธรรมชาติเชิงสร้างสรรค์ ส่งเสริมรายได้และการพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชน ได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ผลการสำรวจ สืบค้น และจัดทำระบบฐานข้อมูลดิจิทัลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกร (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1)

ผลการสำรวจพบว่า ชุมชนบ้านวังกำแพงมีฐานทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติที่เข้มข้น จำแนกได้ 6 ด้าน ดังนี้

ตารางที่ 5.1 สรุปทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ

ทุน/มรดกภูมิปัญญา	สาระสำคัญที่ค้นพบ
1. ทุนประวัติศาสตร์	รากเหง้าความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทวารวดี อันเป็นฐานของสำนึกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์
2. ทุนธรรมชาติ	ป่าชุมชน ลำน้ำ ศาลปู่ตา ต้นยาง และป่าศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกโยงกับระบบความเชื่อ

ทุน/มรดกภูมิปัญญา	สาระสำคัญที่ค้นพบ
3. ทุนภาษา	ภาษาญ้อกูร (ตระกูลมอญ-เขมร) อยู่ในภาวะวิกฤตใกล้สูญหาย ต้องเร่งบันทึกเสียง
4. ทุนหัตถกรรม	เสื้อพ็อกและลวดลายปักอันเป็นสัญลักษณ์อัตลักษณ์ที่มองเห็นได้
5. ทุนดนตรีและคีตศิลป์	เครื่องดนตรี 6 ชนิด และการรำ/การขับร้องตามจารีต
6. ทุนภูมิปัญญาอาหารและ ข้อกล่าว	อาหารพื้นถิ่นและระบบข้อห้าม (ข้อกล่าว) ที่ทำหน้าที่ควบคุม พฤติกรรมทางสังคม

ในเชิงผลผลิต การวิจัยได้ส่งมอบระบบฐานข้อมูลดิจิทัล 3 ส่วนที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่

- คลังข้อมูลภูมิปัญญา (KM) 5 หมวด — ความเชื่อและจารีต ภาษา หัตถกรรม ดนตรี และภูมิปัญญาอาหาร จัดเก็บในรูปแบบข้อความ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และไฟล์เสียง
- แผนที่วัฒนธรรมดิจิทัล (GIS) — ระบุพิกัดศาลปู่ตา ต้นยาง ป่าศักดิ์สิทธิ์ เส้นทางอาบป่า และจุดเก็บสมุนไพร ใช้เป็นเครื่องมือบริหารจัดการและเฝ้าระวังทรัพยากร
- พิพิธภัณฑ์เสมือนจริง (Virtual Museum) — ทำหน้าที่ 4 ประการ คือ คลังบันทึกถาวร (เสียง ทำนองเพลง วิธีบรรเลง) คลังลวดลายเสื้อพ็อก เครื่องมือทางการตลาด และสะพานเชื่อมเครือข่ายภายนอก

5.1.2 ผลการพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีในการยกระดับและจัดกระบวนการสืบสานถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นผ่านโมเดล IAOV (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2)

การขับเคลื่อนผ่านวงจร 6 กิจกรรมหลักภายใต้โมเดล IAOV ทำให้ได้ แนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) 5 ประการ ได้แก่

1. เข้าหาประชาชนก่อนเข้าพื้นที่ — ให้ความชอบธรรมทางวัฒนธรรมแก่กระบวนการวิจัยและกิจกรรม
2. ถ่ายทอดแบบคาบเกี่ยว 3 รุ่น — ไม่ถ่ายทอดข้ามรุ่น แต่ให้รุ่นต่อเนื่องทำงานร่วมกันจริง
3. แปลงจารีต (ข้อกล่าว) เป็นกติกาการท่องเที่ยว — เปลี่ยนข้อห้ามเชิงความเชื่อให้เป็นระเบียบปฏิบัติของผู้มาเยือน

4. ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องเอง — ป้องกันการถูกตีความและนิยามอัตลักษณ์โดยคนนอก
5. บันทึกก่อนสูญ — เร่งจัดเก็บองค์ความรู้ที่ผูกติดกับตัวบุคคลผู้สูงอายุเป็นลำดับแรก

กลไกเด่นที่สุดคือ ระบบนางรำ 3 รุ่น อันเป็นโครงสร้างการถ่ายทอดที่ชัดเจน ประกอบด้วย รุ่นใหญ่ (40 ปีขึ้นไป) เป็นผู้ทรงองค์ความรู้ต้นฉบับและครูผู้ถ่ายทอด รุ่นกลาง (16–39 ปี) เป็นผู้สืบทอดหลัก และกำลังหลักในการแสดง และรุ่นเล็ก (3–15 ปี) เป็นผู้รับการปลูกฝังให้เกิดความคุ้นเคยตั้งแต่วัยเยาว์ ระบบนี้ทำให้การสืบทอดไม่ขาดช่วงและลดความเสี่ยงจากการสูญเสียชีวิต

นอกจากนี้ ชุมชนยังปรับกลยุทธ์การฟื้นฟูภาษาอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่ใช้ระบบตัวเขียนซึ่งล้มเหลวเพราะซับซ้อนเกินไป มาสู่การ เน้นการบันทึกและถ่ายทอดด้วยเสียง ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของภาษาที่ไม่มีระบบอักษรของตนเอง

5.1.3 ผลการสร้างนวัตกรรมทางสังคมและการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3)

เกิดผลผลิตเชิงนวัตกรรมและการจัดการที่เป็นรูปธรรม ดังนี้

- นวัตกรรม "อาบป่าเชิงวัฒนธรรม" — บูรณาการศาสตร์ชินริน-โยกุ (Shinrin-yoku) เข้ากับความเชื่อเรื่องผีธรรมชาติของชาวญ้อกร ผ่านการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 6 (รูป รส กลิ่น เสียง ใจ) เพื่อบำบัดฟื้นฟูจิตใจผู้มาเยือน พร้อมทั้งใช้ "ข้อขล้า" เรื่องการควบคุมเสียงเป็นกติกาพื้นฐานของเส้นทาง
- กลไกการจัดการ — เกิดคณะกรรมการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ผานสุขภาวะ
- ผลด้านเศรษฐกิจ — เกิดรายได้เสริมจากการจำหน่ายเสื้อพ็อก บริการนำเที่ยว/อาบป่า การแสดงดนตรีและคีตศิลป์ และอาหารพื้นถิ่น โดยมีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม
- ผลด้านคุณค่า (Value) — เกิดการฟื้นฟูศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจทางชาติพันธุ์ และความยั่งยืนในการพึ่งพาตนเองของชุมชน

ขณะเดียวกันพบ ปัญหาและอุปสรรคสำคัญ 3 ประการ คือ (1) ด้านทรัพยากร — สัญญาณเสื่อมถอยของป่าไม้และการโค่นต้นลำดวนซึ่งเป็นวัตถุบิหลักของเครื่องดนตรี (2) ด้านภาษา — ภาษาวิฤตใกล้สูญหาย และ (3) ด้านการบริหารจัดการ — ภาวะ "วัฒนธรรมที่ถูกจัดให้" โดยหน่วยงานภายนอกบางส่วน ซึ่งเสี่ยงต่อการไม่ยั่งยืนเมื่องบประมาณสิ้นสุด

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.2.1 อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1: ฐานข้อมูลดิจิทัลในฐานะกลไกแปลงทุนวัฒนธรรมและตรึงความจำร่วม

การที่ชุมชนมีทุนวัฒนธรรมครบ 6 ด้าน สามารถอธิบายได้ด้วย ทฤษฎีทุนทางวัฒนธรรมของ Pierre Bourdieu ซึ่งจำแนกทุนวัฒนธรรมเป็น 3 รูปแบบ ผลการวิจัยแสดงความสอดคล้องอย่างชัดเจน กล่าวคือ ทุนภาษา ทุนดนตรี และภูมิปัญญาอาหาร จัดเป็น ทุนแบบฝังในตัวตน (Embodied State) ที่ผูกติดกับร่างกายและความทรงจำของปราชญ์ เสื้อฟ็อกและเครื่องดนตรี 6 ชนิด เป็น ทุนแบบวัตถุ (Objectified State) ส่วนฐานข้อมูลดิจิทัลและพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงที่สร้างขึ้นนั้น ทำหน้าที่คล้าย ทุนแบบสถาบัน (Institutionalized State) ที่ให้การรับรองความชอบธรรมและสถานะแก่องค์ความรู้ของชุมชน ข้อค้นพบนี้ชี้ว่า การทำฐานข้อมูลดิจิทัลมีไม่เพียง "การเก็บข้อมูล" แต่เป็น กระบวนการแปลงสภาพทุน (Capital Conversion) จากทุนที่เปราะบางและสูญสลายไปพร้อมตัวบุคคล ให้กลายเป็นทุนที่คงทน ถาวร ปลอดภัย และสามารถแปลงต่อเป็นทุนเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวได้ในที่สุด

เมื่อพิจารณาตาม อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของ UNESCO (2003) พบว่ามรดก 6 ด้านของชาวญ้อถูกรับรองครอบคลุมสาขาสำคัญเกือบครบถ้วน ทั้งประเพณีและการแสดงออกทางมุขปาฐะที่มีภาษาเป็นพาหะ ศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคมและพิธีกรรม ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และงานช่างฝีมือดั้งเดิม ที่สำคัญคือ UNESCO เน้นย้ำหลัก "การสงวนรักษาแบบมีชีวิต" (Safeguarding, not Freezing) ซึ่งผลการวิจัยสะท้อนหลักการนี้ได้ดี เพราะฐานข้อมูลที่สร้างขึ้นไม่ได้หยุดอยู่ที่การเก็บรักษาในคลัง แต่ถูกออกแบบให้ย้อนกลับไปเป็น "ตำราการสอน" ของระบบนางรำ 3 รุ่น และเป็นเครื่องมือการตลาดของชุมชน จึงเป็นการอนุรักษ์ที่วัฒนธรรมยังคงทำหน้าที่อยู่ในชีวิตจริง ดังนั้น ผลการวิจัยนี้จึงยืนยันว่า องค์ประกอบ Activity ในกรอบ IAOV ต้องออกแบบให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจหลัก มิฉะนั้นผลผลิตที่เกิดขึ้นจะไม่แปรเป็นคุณค่าที่ยั่งยืน

ผลการวิจัยพบว่า ชาวญ้อได้รับพุทธศาสนาและประเพณีฮินดูแบบเลือกสรร โดยเลือกปฏิบัติเฉพาะประเพณีที่สอดคล้องกับศรัทธาเดิม เช่น ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง ขณะที่ประเพณีอื่นมีความแปรผันในการปฏิบัติ

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการรับวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมอีสานของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร บ้านวังกำแพง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งชี้ว่าการรับวัฒนธรรมอีสานส่งผลให้วัฒนธรรมญ้อกรค่อย ๆ ถูกกลืนไป

วิมลศิลป์ ประชัยภูมิ (2568) อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้เสนอมุมมองที่ต่างออกไปในเชิงกลไก กล่าวคือ ชาวญัฮกุร มิใช่ผู้รับอย่างเฉื่อยชา หากแต่มีอำนาจในการต่อรองและคัดเลือกวัฒนธรรมภายนอก ซึ่งสนับสนุนแนวคิด "การผสมผสานวัฒนธรรมเชิงรุก" (Active Syncretism) มากกว่าแนวคิดการกลืนกลายทิศทางเดียว (Unidirectional Assimilation) หลักฐานที่ชัดเจนที่สุดคือประเพณีแห่หอดอกผึ้ง ซึ่งทำหน้าที่ 3 อย่างพร้อมกันในพิธีเดียว ได้แก่ บวงสรวงเทวดาตามคติพุทธ-พราหมณ์ อุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษ และขอขมาฝูงผึ้งตามป้าธรรมชาติ สอดคล้องกับข้อเสนอของพิพัฒน์ กะแจะจันทร์ และคณะ (2557) เรื่องกระบวนการเปลี่ยนผ่านจาก "มะนิฮ์ ญัฮกุร" สู่นิยามตนเองเป็นมอญทวารวดี ซึ่งชี้ว่าอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างและต่อรองอยู่ตลอดเวลา (กิตติศักดิ์ จันทร์ขามป้อม และกุลวดี จอกนาค 2568)

การจัดทำแผนที่วัฒนธรรมดิจิทัล (GIS) ที่ระบุพิกัดศาลปู่ตา ต้นยาง และป่าศักดิ์สิทธิ์ อธิบายได้ด้วย ทฤษฎีความทรงจำร่วม (Collective Memory) ของ Maurice Halbwachs ซึ่งเสนอว่าความทรงจำของกลุ่มจำเป็นต้องมี "กรอบอ้างอิงทางสังคม" และมักยึดโยงกับพื้นที่ทางกายภาพ การตรึงความทรงจำไว้กับพิกัดภูมิศาสตร์จึงเท่ากับการสร้าง "หมุดหมายแห่งความทรงจำ" (Sites of Memory) ที่ป้องกันไม่ให้ความทรงจำร่วมเลือนหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ และยังสอดคล้องกับข้อค้นพบเรื่องสัญญาณเสื่อมถอยของป่าไม้ กล่าวคือ เมื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ถูกทำลาย ความทรงจำร่วมที่ผูกอยู่กับพื้นที่นั้นก็เสี่ยงสูญสลายตามไปด้วย

ข้อค้นพบส่วนนี้ยังสอดคล้องกับงานของ อังคณา อินตา และคณะ (2569) เรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวญัฮกุร ที่ชี้ว่าองค์ความรู้เรื่องพืชของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ผูกโยงกับระบบนิเวศอย่างแยกไม่ออก และสอดคล้องกับงานของ ณัฐปภัสร พิพิธกุล และมาลินี อาชายุทธการ (2567) เรื่องการรำปะเรของชาวญัฮกุร ที่ยืนยันคุณค่าของศิลปะการแสดงในฐานะแกนกลางอัตลักษณ์ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ขยายต่อ ยอดไปจากงานดังกล่าว ด้วยการเปลี่ยนสถานะองค์ความรู้จาก "ข้อมูลในรายงานวิจัย" ให้กลายเป็น "ระบบฐานข้อมูลที่ชุมชนเป็นเจ้าของและใช้งานได้เอง" ซึ่งเป็นความก้าวหน้าเชิงวิธีวิทยาที่สำคัญ

5.2.2 อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2: ระบบ 3 รุ่นกับการแก้ปัญหา "ช่องว่างระหว่างรุ่น" ของมรดกที่มีชีวิต

ระบบนางรำ 3 รุ่น ถือเป็นข้อค้นพบที่มีนัยสำคัญเชิงทฤษฎีมากที่สุดของการวิจัยนี้ โดยทั่วไป การสูญหายของวัฒนธรรมชาติพันธุ์มักเกิดจาก "การขาดช่วงของรุ่น" (Generational Rupture) เมื่อรุ่นกลาง

ออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้เหลือเพียงผู้สูงอายุกับเด็ก ซึ่งห่างกันเกินกว่าจะถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ต้องอาศัยการฝึกฝนต่อเนื่อง แนวปฏิบัติ "ถ่ายทอดแบบคาบเกี่ยว 3 รุ่น" ของบ้านวังกำแพงจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงจุด และสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิด การเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมรอบนอกโดยชอบธรรม (Legitimate Peripheral Participation) ของ Lave และ Wenger ที่เสนอว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ดีที่สุดเมื่อผู้เรียนใหม่ค่อย ๆ เคลื่อนจากขอบเข้าสู่ศูนย์กลางของ "ชุมชนนักปฏิบัติ" (Community of Practice) รุ่นเล็กวัย 3-15 ปีจึงมีได้ "เรียนการรำ" ในความหมายของการเรียนในห้องเรียน แต่กำลัง ซึมซับฮาบิตัส (Habitus) ตามแนวคิดของ Bourdieu ผ่านการอยู่ร่วมในบริบทการแสดงจริงจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตน

แนวปฏิบัติที่ดีทั้ง 5 ประการ ยังสะท้อนหัวใจของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ตามแนวคิดของ Kemmis และ McTaggart ได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะหลัก "เข้าหาปราชญ์ก่อนเข้าพื้นที่" และ "ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องเอง" ซึ่งเป็นการเปลี่ยนสถานะชุมชนจาก "วัตถุแห่งการศึกษา" (Object) เป็น "ผู้ร่วมสร้างความรู้" (Co-researcher) สอดคล้องกับข้อเสนอของ Paulo Freire เรื่องการสร้างความรู้ที่นำไปสู่การปลดปล่อยและการเพิ่มพลังอำนาจ (Empowerment) แทนการถูกนิยามโดยคนนอก

ประเด็นที่น่าสนใจยิ่งคือ การล้มเหลวของระบบตัวเขียนและการหันมาใช้เสียงเป็นฐาน ข้อค้นพบนี้ท้าทายสมมติฐานเดิมของการอนุรักษ์ภาษาที่มักเชื่อว่า "การมีระบบเขียนคือการรอดของภาษา" แต่ผลการวิจัยชี้ว่า สำหรับภาษาที่มีวัฒนธรรมมุขปาฐะเป็นฐาน การบังคับใช้ระบบอักขรวิธีที่ซับซ้อนกลับสร้างกำแพงและลดแรงจูงใจของผู้เรียน การเลือกใช้ "คลังเสียง" ในพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงจึงเป็นทางออกที่สอดคล้องกับธรรมชาติของภาษาญัฮกุรมากกว่า และสอดคล้องกับกรอบการประเมินความมีชีวิตของภาษาของ UNESCO ที่ให้ความสำคัญกับ "การส่งผ่านระหว่างรุ่น" (Intergenerational Transmission) มากกว่าการมีระบบเขียน

การใช้ โมเดล IAOV เป็นกรอบขับเคลื่อนยังแสดงให้เห็นคุณค่าเชิงปฏิบัติของแนวคิดเชิงระบบ คือ ช่วยให้ชุมชนมองเห็นเส้นทางจากต้นทุนที่มีอยู่ (Input) ไปสู่คุณค่าปลายทาง (Value) อย่างเป็นเหตุเป็นผล และป้องกันกับดักที่พบบ่อยในโครงการวัฒนธรรมทั่วไป คือการหยุดอยู่แค่ระดับกิจกรรม (Activity) โดยไม่เกิดผลผลิตและคุณค่าที่ยั่งยืน

5.2.3 อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3: นวัตกรรมทางสังคมบนฐานจารีต และการต่อรองกับ "วัฒนธรรมที่ถูกจัดให้"

นวัตกรรมอาบป่าเชิงวัฒนธรรม เป็นตัวอย่างที่ดีของ "นวัตกรรมบนฐานราก" (Grassroots Innovation) ที่ไม่ใช่การนำเข้าของใหม่มาทับของเดิม แต่เป็นการ สร้างลูกผสมทางวัฒนธรรม (Cultural Hybridization) ระหว่างศาสตร์ชินริน-โยกุของญี่ปุ่นกับระบบความเชื่อเรื่องผีธรรมชาติของชาวญูฮุคุ จุดที่น่าสนใจที่สุดคือการนำ "ข้อหล้า" เรื่องการควบคุมเสียงมาใช้เป็นกติกาของเส้นทาง ซึ่งสามารถอธิบาย ด้วย หลักการสื่อความหมายมรดกของ Freeman Tilden โดยเฉพาะหลักที่ว่า "การสื่อความหมายที่ แท้จริงต้องเชื่อมโยงกับประสบการณ์และบุคลิกภาพของผู้มาเยือน" และ "เป้าหมายมิใช่การสอน แต่คือ การกระตุ้นให้เกิดแรงบันดาลใจ" การให้ผู้มาเยือนเงียบเสียงเพราะ "เคารพผีป่า" ย่อมสร้างประสบการณ์ที่ ลึกซึ้งและจดจำได้มากกว่าป้ายห้ามส่งเสียงดังทั่วไป ทั้งยังเปลี่ยนสถานะ "ข้อห้ามทางความเชื่อ" ให้ กลายเป็น "กลไกจัดการทรัพยากรร่วม" ที่บังคับใช้ได้จริงผ่านความชอบธรรมทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับ แนวคิดของ Elinor Ostrom ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) ที่เน้นกติกา ซึ่งชุมชนกำหนดเองและมีความชอบธรรมในสายตาสมาชิก

นวัตกรรมการรำปะเรเร เป็นการพัฒนาจากเพลงเกี่ยวพาราสิมาสู่การแสดงในงานประเพณี โดย ประดิษฐ์ท่าทางต่อยอดจากรำโตนและรำแพน สอดคล้องกับข้อค้นพบของณัฐภัทร์ พิพิธกุล และมาลินี อาชายุทธการ (2567) ที่ศึกษาประวัติความเป็นมา และองค์ประกอบของการรำปะเรเร ของชาวญูฮุคุ จังหวัดชัยภูมิ จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมจะอยู่รอดเมื่อมีองค์ประกอบครบ 3 ประการ คือ "พื้นที่ใช้งานจริง" + "ระบบถ่ายทอดที่เป็นทางการ" + "แรงจูงใจที่จับต้องได้" กลายเป็นบทเรียนเชิงทฤษฎี ที่เป็นต้นแบบของ การการฟื้นฟู ซึ่งในด้านวัฒนธรรมทางภาษาญูฮุคุ จึงควรถอดบทเรียนจากความสำเร็จของการรำปะเรเร มาประยุกต์ใช้โดยตรง

ผลด้านการสร้างรายได้ที่เป็นธรรมและการพึ่งพาตนเองสอดคล้องกับหลัก การท่องเที่ยวโดย ชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ที่เน้นการที่ชุมชนเป็นเจ้าของ บริหารจัดการเอง และ กระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ วิมลศิลป์ ปรงชัยภูมิ (2568) เรื่องการ สร้างนวัตกรรมชุมชน ที่ยืนยันว่านวัตกรรมซึ่งออกจากรากฐานทุนวัฒนธรรมเดิมของชุมชนมีความยั่งยืนสูงกว่า นวัตกรรมที่ออกแบบจากภายนอก

ประเด็นที่ควรอภิปรายอย่างจริงจังคือข้อค้นพบเรื่อง "วัฒนธรรมที่ถูกจัดให้" ซึ่งสะท้อน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ ปรากฏการณ์นี้อธิบายได้ด้วยแนวคิด

การทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า (Commodification) และ ความแท้จริงที่ถูกจัดฉาก (Staged Authenticity) ของ Dean MacCannell ที่เตือนว่า เมื่อวัฒนธรรมถูกจัดแสดงตามความคาดหวังของผู้มาเยือนหรือผู้ให้ทุน ชุมชนอาจสูญเสียอำนาจในการนิยามตนเอง และวัฒนธรรมจะกลายเป็นเพียง "การแสดง" ที่ยุติลงเมื่อจบประมาณหมด ในแง่นี้ แนวปฏิบัติที่ดีข้อที่ 4 "ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องเอง" จึงมีใช้เพียงเทคนิคการสื่อความหมาย แต่เป็น ยุทธศาสตร์การต่อรองเชิงอำนาจ เพื่อรักษาสิทธิในการนิยามอัตลักษณ์ของตนเองไว้ อันสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิทางวัฒนธรรมและหลักการเรื่อง "การให้ความยินยอมที่เป็นอิสระ ล่วงหน้า และได้รับข้อมูลครบถ้วน" (Free, Prior and Informed Consent: FPIC)

สุดท้าย ข้อค้นพบเรื่อง การโค่นล้มลำดับความกระทบต่อเครื่องดนตรีหลัก เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ทรงพลังของแนวคิด Biocultural Diversity ที่เสนอว่าความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นระบบเดียวกันและเสื่อมสลายไปพร้อมกัน กรณีนี้ชี้ชัดว่า การอนุรักษ์ดนตรีภูษาม่าอาจแยกขาดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้ และยืนยันความถูกต้องของการออกแบบงานวิจัยนี้ที่บูรณาการมิติวัฒนธรรมเข้ากับมิติสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ต้น

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ระดับชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- ควรผลักดันให้ อบต.ซีบง บรรจุ "แผนอนุรักษ์และสืบสานทุนวัฒนธรรมชาวภูษาม่า" ไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น พร้อมจัดสรรงบประมาณประจำปีต่อเนื่อง เพื่อมิให้กิจกรรมขึ้นอยู่กับการจัดสรรประจำปี
- ควรออกข้อบัญญัติท้องถิ่นรับรอง "ข้อกล่าว" และกติกากาการเยี่ยมชมป่าชุมชน ให้มีผลบังคับทางปกครองควบคู่กับความชอบธรรมทางจารีต
- ควรจัดตั้ง กองทุนวัฒนธรรมชุมชน โดยหักส่วนแบ่งจากรายได้การท่องเที่ยวในอัตราที่ชุมชนตกลงร่วมกัน เพื่อใช้เป็นค่าตอบแทนครูภูมิปัญญาและทุนสนับสนุนรุ่นเล็ก

ระดับจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิควรเร่งเสนอขึ้นทะเบียน ภาษาญ้อกูรและคีตศิลป์ญ้อกูร เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ และจัดให้อยู่ในลำดับความสำคัญเร่งด่วนตามหลัก "บันทึกก่อนสูญ"
- ควรปรับบทบาทหน่วยงานรัฐจาก "ผู้จัดให้" เป็น "ผู้สนับสนุนทรัพยากรและอำนวยความสะดวก" (Facilitator) โดยกำหนดเงื่อนไขในระเบียบการสนับสนุนงบประมาณว่า ชุมชนต้องเป็นผู้ออกแบบเนื้อหาและเป็นผู้เล่าเรื่องเอง เพื่อขจัดภาวะ "วัฒนธรรมที่ถูกจัดให้"
- กรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ และหน่วยงานทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ควรกำหนดมาตรการคุ้มครอง ต้นลำดวนและไม้ที่เป็นวัตถุดิบเครื่องดนตรี เป็น "พรรณไม้ทางวัฒนธรรม" พร้อมส่งเสริมการปลูกทดแทนเชิงระบบ เพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมไปพร้อมกัน

ระดับกระทรวงและนโยบายระดับชาติ

- กระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ควรสนับสนุนการจัดทำ หลักสูตรท้องถิ่น ฐานภาษาและวัฒนธรรมญ้อกูร โดยใช้แนวทาง "ฐานเสียง" แทนการบังคับใช้ระบบตัวเขียนที่ซับซ้อน และรับรองสถานะ "ครูภูมิปัญญา" ให้ปราชญ์ท้องถิ่นเข้าสอนในโรงเรียนได้อย่างเป็นทางการพร้อมค่าตอบแทนที่เหมาะสม
- ควรกำหนดนโยบาย สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาชุมชน ให้ชัดเจน โดยเฉพาะการคุ้มครองลวดลายเสื้อพ็อกและองค์ความรู้ในฐานข้อมูลดิจิทัล เพื่อป้องกันการนำไปใช้เชิงพาณิชย์โดยบุคคลภายนอกโดยไม่เป็นธรรม
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาและ อพท. ควรยกระดับ "อาบป่าเชิงวัฒนธรรมญ้อกูร" เป็นต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาวะบนฐานชาติพันธุ์ และขยายผลไปยังชุมชนชาติพันธุ์อื่นที่มีบริบทใกล้เคียง
- ควรมีนโยบายสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและการพัฒนาทักษะดิจิทัลแก่คนรุ่นกลางในชุมชน เพื่อให้สามารถดูแล ปรับปรุง และเป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงได้ด้วยตนเองในระยะยาว

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ด้านประเด็นการวิจัย

1. ควรทำ วิจัยเชิงประเมิณผลระยะยาว (Longitudinal Study) ติดตามระบบนางรำ 3 รุ่นเป็นเวลา 3-5 ปี เพื่อวัดว่ารุ่นเล็กเติบโตเป็นรุ่นกลางได้จริงในสัดส่วนเท่าใด และปัจจัยใดที่ทำให้การส่งผ่านระหว่างรุ่นสำเร็จหรือล้มเหลว
2. ควรวิจัยเฉพาะด้าน การฟื้นฟูภาษาญ้อกรด้วยแนวทางฐานเสียง โดยใช้ระเบียบวิธีทางภาษาศาสตร์เชิงสังคม ร่วมกับการประเมินระดับความมีชีวิตของภาษาตามกรอบ UNESCO หรือ EGIDS เพื่อให้มีข้อมูลฐานเชิงปริมาณสำหรับวางแผนเร่งด่วน
3. ควรวิจัย ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศป่าชุมชนกับความยั่งยืนของดนตรีญ้อกร โดยบูรณาการวิธีทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (Ethnobotany) เพื่อประเมินสถานภาพประชากรต้นลำดวนและพรรณไม้วัฒนธรรมอื่น พร้อมออกแบบระบบปลูกทดแทน
4. ควรวิจัยเชิงวิพากษ์เรื่อง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ตลาด และชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อทำความเข้าใจกลไกการเกิดภาวะ "วัฒนธรรมที่ถูกจัดให้" อย่างลึกซึ้ง และเสนอรูปแบบบรรณาภิบาลทางวัฒนธรรมที่ชุมชนถือครองอำนาจการตัดสินใจ

ด้านระเบียบวิธีวิจัย

1. ควรเสริม การวิจัยเชิงปริมาณหรือแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เพื่อวัดผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ เช่น การวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ของกิจกรรมอาบป่าเชิงวัฒนธรรม และการวิเคราะห์การกระจายรายได้ในชุมชน
2. ควรขยายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลไปสู่ กลุ่มนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอก เพื่อประเมินประสิทธิผลของการสื่อความหมายมรดกตามหลักของ Tilden จากมุมมองผู้รับสาร ซึ่งเป็นมิติที่การวิจัยครั้งนี้ยังศึกษาได้ไม่ครบถ้วน
3. ควรทำ วิจัยเปรียบเทียบ (Comparative Study) ระหว่างชุมชนญ้อกรในจังหวัดชัยภูมินครราชสีมา และเพชรบูรณ์ เพื่อทดสอบว่าแนวปฏิบัติที่ดี 5 ประการและโมเดล IAOV สามารถถ่ายโอนข้ามบริบทได้มากน้อยเพียงใด อันจะนำไปสู่การสังเคราะห์เป็นต้นแบบเชิงทฤษฎีที่มีความเป็นสากลมากขึ้น

4. ควรพัฒนาการวิจัยต่อยอดด้าน เทคโนโลยีดิจิทัลขั้นสูง เช่น การใช้ AI ในการรู้จำและถอดเสียง ภาษาญัฮกุร การใช้ AR/VR ในเส้นทางอาบป่า ควบคู่กับการศึกษาประเด็นจริยธรรมข้อมูลและอธิปไตยข้อมูลของชนพื้นเมือง (Indigenous Data Sovereignty)
-

บรรณานุกรม

- กิตติศักดิ์ จันทร์ขามป้อม และกุลวดี จอกนาค (2568). “ญัฮกุร” ชุมชนมอญโบราณ บ้านวังอ้ายโพธิ์ ตำบลบ้านไร่ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา. *วารสารเมธีวิจัย Savant Journal of Social Sciences*, 2(6), 71–85. สืบค้น จาก https://so16.tci-thaijo.org/index.php/SJ_SS/article/view/2617
- เกียรติศักดิ์ บังเพลิง. (2567). แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์บรูอย่างยั่งยืน. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 24(3), 179–205. สืบค้น จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/liberalarts/article/view/277021>

- ณัฐปภัทร์ พิพิธกุล และ มალიณี อาชายุทธการ. (2567). การรำปะเรของชาวญ้อกร จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารเซนต์จอห์น*, 27(40), 1–15. สืบค้น จาก <https://so13.tci-thaijo.org/index.php/SJUJOURNAL/article/view/1778>
- พิพัฒน์ กะแจจันท์ และคณะ. (2557). จาก มะนิฮ์ ญ้อกร (ชาวญ้อกร) สู่การเป็นมอญทวารวดี และ กระบวนการความรู้สู่ชุมชนบ้านไร่. *วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน*, 5(1), 78–87.
- พิพัฒน์ กะแจจันท์. (2558). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีและ เส้นทางการค้าโบราณในขอบที่ราบสูงโคราช ในเขตอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ. คณะศิลป ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิภู กุตุพันธ์. (2557). การวิเคราะห์ความหลากหลายทางพันธุกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.).
- วิมลศิลป์ ปรงชัยภูมิ. (2568). การรับวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมอีสานของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร บ้านวัง กำแพง จังหวัดชัยภูมิ. *Interdisciplinary Academic and Research Journal*, 5(3), 111 - 122.
- สาวตรี ธงภักดิ์ และจรัญ กาญจนประดิษฐ์ (2568). การศึกษากลวิธีการเป่าไปไม้กับกระบวนการสร้างอัต ลักษณ์ชาติพันธุ์ญ้อกร จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนคริ นทรวิโรฒ*, 27(1), 131–142. สืบค้น จาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jica/article/view/281812>.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และอภิญญา บัวสรวง. (2541). *สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์: ญ้อกร*. สืบค้นจาก <https://lc.mahidol.ac.th/publication/encyclopedia-nyahkur/>
- อุทร ชูณรงค์. (2568, 15 กรกฎาคม). ข้อมูลปฐมภูมิเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวิถีชีวิตชาวญ้อกร [สัมภาษณ์]. (บุญเหนือ พุทธบุรี และยุทธนา เฉลียวชาติ).
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Kotera, Y., Richardson, M., & Sheffield, D. (2020). Effects of Shinrin-Yoku (Forest Bathing) and Nature Therapy on Mental Health: a Systematic Review and Meta-analysis. *International Journal of Mental Health and Addiction*.
- Li Q. (2022). Effects of forest environment (Shinrin-yoku/Forest bathing) on health promotion and disease prevention -the Establishment of "Forest Medicine".

- Environ Health Prev Med. 2022;27:43. doi: 10.1265/ehpm.22-00160. PMID: 36328581; PMCID: PMC9665958.
- Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Kasetani, T., Kagawa, T., & Miyazaki, Y. (2010). The physiological effects of Shinrin-yoku: evidence from field experiments in 24 forests across Japan. *Environmental Health and Preventive Medicine*, 15, 18–26.
- Premssirat, S. (2002). *The Nyah Kur: A Monic language of the Dvaravati period*. In M. K. K. (Ed.), *Endangered Languages of the Southeast Asia*. Mahidol University.
- Inta A., Kertsawang K., Pongamornkul W., Balslev H., & Bunsongthae A. (2026). Ethnobotanical knowledge of the Nyah Kur: An ethnic group preserving the language of the Dvaravati Period. *Ethnobotany Research and Applications*, 34, 1-36.
- Halbwachs, M. (1950). *The collective memory* (F. J. Ditter & V. Y. Ditter, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1925)
- Premssirat, S. (2002). *Dialects of Nyah Kur: A Monic language of Thailand*. Institute of Language and Culture for Rural Development, Mahidol University.
- Tilden, F. (1957). *Interpreting our heritage*. University of North Carolina Press.
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. UNESCO.

ภาคผนวก

เครื่องมือวิจัยและแบบบันทึกข้อมูลภาคสนามภาคปฏิบัติการ (PAR Research Instruments)

แบบสำรวจข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมชุมชนเบื้องต้น (Baseline Survey)
วัตถุประสงค์: เพื่อสำรวจบริบท ทรัพยากร และศักยภาพเบื้องต้นทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ธรรมชาติ และความมั่นคงของชุมชนชาวญัฮกุรในฐานะปัจจัยนำเข้า (Input) ตามกรอบแนวคิด IAOV กลุ่มเป้าหมาย: แกนนำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้แทนครัวเรือนในพื้นที่เป้าหมาย (เช่น บ้านวังกำแพง บ้านน้ำลาด และบ้านไร่)
ส่วนที่ 1: ข้อมูลทั่วไปของชุมชน
1. ชื่อชุมชน/หมู่บ้าน: ตำบล: อำเภอ: จังหวัด: ชัยภูมิ
2. จำนวนประชากรชาติพันธุ์ญัฮกุรในชุมชน:
○ [] ต่ำกว่า 100 คน
○ [] 100 - 300 คน
○ [] มากกว่า 300 คน (ประชากรรวมใน 3 จังหวัดคาดว่าจะมีประมาณ 5,000 คน)
3. การสื่อสารภาษาญัฮกุรในชีวิตประจำวัน:
○ [] สื่อสารเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ (70 ปีขึ้นไป)
○ [] ผู้ใหญ่ช่วงอายุ 40-60 ปียังพูดได้เป็นบางส่วน
○ [] เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ในครัวเรือนใช้ภาษาไทยหรือภาษาถิ่นอีสานเป็นหลัก (ภาษาญัฮกุรอยู่ในภาวะวิกฤตใกล้สูญหาย)
ส่วนที่ 2: ทุนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศชุมชน (Cultural & Environmental Capital)
(กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในหัวข้อที่มีปรากฏจริงในชุมชน และระบุรายละเอียดตามจริง)
• [] ทุนทางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม
○ ร่องรอย/เส้นทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ (เช่น ทางเชื่อมต่อโบราณ "ช่องซิด" หรือ "ช่องขุนซิด" ที่เชื่อมลงไปยังที่ราบเพื่อไปแลกเปลี่ยนค้าขายกับเมืองโบราณศรีเทพ)
○ รายละเอียดโบราณสถาน/ประวัติบอกเล่าในชุมชน:
• [] ทุนวัฒนธรรมภาษาและตัวเขียนอักษร

○ การประยุกต์ใช้ตัวเขียนภาษาญัฮกุรอักษรไทยร่วมกับสถาบันภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล
○ มีสมุด นิทาน เรื่องเล่า หรือตำนานพรรณพืชชุมชนที่บันทึกด้วยอักษรเขียนไทย-ญัฮกุร
• ☐ ทุนวัฒนธรรมปัสตราภรณ์และการแต่งกาย
○ มีการตัดเย็บและการปักลวดลายบน "เสื้อพ็อก" (เสื้อคอกลมสีดำหรือสีกรมท่าทรงหลวม) ของผู้หญิงชาวบนในชุมชน
○ ลวดลายปักดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชน:
▪ ☐ ลายครอบ
▪ ☐ ลายเส้นหนาม
▪ ☐ ลายเส้นใยปลิว
▪ ☐ ลายวงคุ
▪ ☐ ลายดอกยาง
▪ ☐ ลายตีนนก
▪ ☐ ลายโซ่/ลายตะแกรง
• ☐ ทุนวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงพื้นบ้าน
○ มีเครื่องดนตรีธรรมชาติดั้งเดิมในชุมชน:
▪ ☐ ใบลำดวน สำหรับเป่าดำเนินทำนองหลักเลียนเสียงสัตว์
▪ ☐ ผวง (เครื่องสั่นสะท้อนในช่องปากส่งสัญญาณความรักแทนคำพูด)
▪ ☐ จู๊ปเป็ง (กระบอกไม้ไผ่ขนาดต่างกัน 3 ท่อนขัดเป็นสามเหลี่ยมตีให้จังหวะ)
▪ ☐ โทนดิน (กลองดินเผา) และขอลอ (ไม้เคาะจังหวะ)
○ บทร้องและท่วงทำนองที่สืบทอดดั้งเดิม (เช่น ทำนองสโตรฟิก (Strophic Form) และไบนารี (Binary Form) หรือการร้องปะเรเร)
• ☐ ทุนอาหารปลอดภัยและสมุนไพรบำบัด
○ พรรณพืชและตำรับอาหารท้องถิ่นสะท้อนอัตลักษณ์:
▪ ☐ ข้าวหอมดง (ข้าวไร่พื้นเมืองโบราณลำดับต้นๆ เปลือกสีเหลืองนวล เมล็ดหอมสั้น)

▪ [] ขนมข้าวฟ่าง (ข้าวฟ่างทางกระรอก/หางหมา ห่อใบตองแบบข้าวต้มมัด)
▪ [] เมี่ยง/เมี่ยง (ผักสมุนไพรสด เช่น มะอึก ก้านใบทุเรียน กลัวยาดิบ ตะไคร้ ปรง รสด้วยเกลือ)
▪ [] ขนมล้นหมา (แป้งข้าวเหนียวทอดเกลือ กลัวย่น้ำว่าสุกหอม น้ำตาลปี๊บ โรยงาทอด)
○ รายละเอียดพื้นที่ป่าอาหาร/ป่าชุมชนบ้านห้วยไฮ

แบบสังเกตภาคสนาม (Observation Forms)
1 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation Form)
คำชี้แจง: นักวิจัยลงไปคลุกคลีและร่วมปฏิบัติกิจกรรมจริงกับชุมชนญ้อกรุ บันทึกรายละเอียดเชิงพฤติกรรม สัมผัสประสาท และความรู้สึกร่วมในมิติต่างๆ
• วัน/เวลาที่สังเกต: สถานที่:

• กิจกรรมที่เข้าร่วม: [] พิธีทำและแห่หอดอกผึ้ง [] การประกอบอาหารท้องถิ่นเป็นยา [] วิธีชีวิตประจำวันในบ้านและการกิน		
ประเด็นในการร่วมสังเกต	รายละเอียดพฤติกรรมและปรากฏการณ์เชิงประจักษ์	ผัสสะทางธรรมชาติและอารมณ์ร่วมที่พบ
1. วิถีปฏิสัมพันธ์ร่วมในครัวเรือนและการกินอาหาร*(มือเข้า-มือเที่ยงกินข้าว เหนียวกับส้มตำ มือเย็นกินข้าวจ้าวย่อยง่ายและล้อมวงกินพร้อมหน้า)*		
**2. ความยึดมั่นและปฏิบัติตามกฎ "ข้อขล้า" (ข้อห้ามโบราณ)(ห้ามขว้างข้าว ห้ามเคาะถ้วยชาม ห้ามทะเลาะกันเวลา กินข้าว ห้ามกระแทกสากตำข้าวหรือ กระดังตีข้าวแรงเกินไปเพื่อเคารพแม่ โพลสพ และห้ามเดินลงสันเสียดัง)		
3. กระบวนการประดิษฐ์และถวายทานในพิธีแห่หอดอกผึ้ง*(การเก็บหาขี้ผึ้งในป่ามาทำหอดอกผึ้งถวายพระพุทธรูป และการกล่าวคำขอขมาฝูงผึ้งตามป่าธรรมชาติเชิงเขาพังเหย)*		
4. วิถีกายสัมผัสเชิงนิเวศและการพึ่งพาป่า*(การสังเกตลม ทิศทางน้ำ เดินป่า กลางคืน การแช่เท้าในลำธาร เดินเท้า		

เปล่า และพฤติกรรมการเก็บของป่า อย่างยั่งยืน)*		
2 แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation Form)		
คำชี้แจง: นักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ภายนอก บันทึกข้อมูลด้วยวิธีการจดรายละเอียด บันทึกภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และบันทึกเสียง โดยไม่เข้าไปแทรกแซงกระบวนการธรรมชาติ		
• ประเด็นการสังเกต: [] สังเกตลักษณะดนตรีและการแสดง [] สัญลักษณ์ของเสื้อผ้าและการปักลาย [] กิจกรรมอาบป่าเชิงวัฒนธรรม ญัฮกุร		
ส่วน ก: แผ่นบันทึกรายละเอียดสังเกตลักษณะดนตรีและการรำปะเร		
1. โครงสร้างและสังเกตลักษณะบทเพลงที่บรรเลง:		
○ [] แบบสโตรฟิก (Strophic Form): บรรเลงทำนองร้องเพลงแนวทำนองเดียวซ้ำกันตลอดทั้งเพลง เน้นการเอื้อนเสียงและลูกค้อย่างเนิบช้า (เช่น เพลงแห่ดอกฝ้าย, เพลงเรียกสาวกลับจากไร่, เพลงเสียงชะนี, เพลงเสียงกวาง)		
○ [] แบบไบนารี (Binary Form): โครงสร้างเพลง 2 ท่อนในสไตล์ร้องถาม-ตอบ (เช่น เพลงปะเรเร หรือเพลงเกี้ยวพาราสี)		
2. เครื่องแต่งกายของวงรำวงญัฮกุรร่วมสมัย:		
○ ผู้หญิง: สวมเสื้อเกาะแขนสั้น/แขนกุดสีกรมท่าหรือสีดำ มีผ้าผืนสีที่เหลื่อมผืนไหล่สีดำ (แดง หรือน้ำเงินเข้ม) พันอ้อมร่างเหน็บข้าง นุ่งผ้าถุงขอบใหญ่		
○ ผู้ชาย: สวมเสื้อยืดคอปก กางเกงสแลค คาด/พันผ้าขาวม้าที่เอว		
3. การประดิษฐ์ทำรำปะเรในปัจจุบัน: ทำรำสืบทอดมาจากรำไท่น รำแพน และท่าทางเลียนแบบกิจวัตรประจำวันของชาวญัฮกุรในอดีต		
4. วิธีการบรรเลงดนตรีธรรมชาติและการออกเสียง:		
○ การเป่าใบลำดวน: การนำใบลำดวนคาบริมฝีปาก เป่าไล่ทำนองเลียนเสียงชะนี (ยลุยลุ) และกวาง (ตะบุง)		
○ การเป่าพวง: การติดแท่งไม้ไผ่สั้นสะท้อนในช่องปาก ขยายช่องแก้มสร้างเสียงสัญญาณแทนคำพูด		
○ จู๊ปเบ็ง: เสียงเคาะกระบอกไม้ไผ่ 3 ท่อนขัดกัน จังหวะเสียงคล้ายไม้เสียดสีกระทบลมป่า		

○ โทนดิน: การชิงหนังหน้ากลองกับเครื่องปั้นดินเผาเคาะคุมจังหวะ
ส่วน ข: แผ่นบันทึกขั้นตอนการนำทาง "กิจกรรมอาบป่าเชิงวัฒนธรรม ญัฮกุร" (Shinrin-Yoku)
(บันทึกรายละเอียดพฤติกรรมของมัคคุเทศก์ร่วมชาติพันธุ์และสิ่งแวดล้อมป่าพังเหย)
• รูปสัมผัส (Sight): การพาผู้เข้าร่วมทอดสายตามองป่าพังเหยกว้างไกล สังเกตการขยับและเชื่อมโยงของระบบนิเวศอย่างเชื่อมโยง
• เสียงสัมผัส (Hearing): การรับฟังทำนองเสียงจากเครื่องดนตรีธรรมชาติ (พวง จับเป็ง) ประสานเสียงนกป่า เสียงลมไหว และความเงียบสงบในดง
• กลิ่นสัมผัส (Smell): การสอนให้ผู้เข้าร่วมนำสมุนไพร/ใบไม้ป่ามาขยี้สดกลืนน้ำมันหอมระเหยบอกพิกัดตามสัญญาณญาณพรานป่าญัฮกุร
• รสสัมผัส (Taste): การเก็บลิ้มชิมรสสมุนไพรป่ากินได้ตลอดเส้นทางเพื่อรับรู้คุณลักษณะบำบัดรักษา
• ใจสัมผัส (Mind): การกำหนดจิตเข้าสู่ลานพิธีหรือพื้นที่ธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์และแหล่งที่สถิตผีบรรพบุรุษชาวนน

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview Guides)
1 แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Structured Interview Guide)
กลุ่มเป้าหมาย: กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Practitioners) และกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (Stakeholders) เช่น ช่างทอผ้าเยาวชนรุ่นใหม่ ครูในท้องถิ่น และแกนนำกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนญัฮกุรบ้านไร่
ประเด็นคำถามเชิงโครงสร้าง:

1. การอนุรักษ์ลวดลายพัสดราภรณ์เสื้อพ็อก:
ลวดลายใดบ้างบนเสื้อพ็อกดั้งเดิม (ลายครอบ, ลายเส้นหนาม, ลายเส้นใยพัว, ลายวงคู่, ลายดอกยาง) ที่คุณคิดว่าเยาวชนรุ่นใหม่ยังปักได้ และลายใดเสี่ยงสูญหายมากที่สุด?
อุปสรรคสำคัญในการอนุรักษ์ลวดลายปักเสื้อผ้าแบบดั้งเดิมของชาวบนในปัจจุบันคืออะไร?
2. การจัดการท่องเที่ยวและการบริการวิชาการ:
ขีดความสามารถสูงสุดในการรองรับนักท่องเที่ยวสำหรับการเดินป่าชุมชนเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและการทำกิจกรรม "อาบป่าเชิงวัฒนธรรม" ที่ไม่สร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตและเรื่องผีศักดิ์สิทธิ์คืออะไร?
ข้อห้ามหรือกติกากลางที่นักท่องเที่ยวภายนอกต้องปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพในกฎระเบียบของชุมชนมีอะไรบ้าง?
3. การสืบสานสู่โรงเรียนและเยาวชน:
คุณคิดเห็นอย่างไรกับการจัดรายวิชาเลือกด้านดนตรีฮูกูและการเขียนภาษามือในหลักสูตรสถานศึกษาท้องถิ่น?
อัตราการเข้ามามีส่วนร่วมของเยาวชนรุ่นใหม่ในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในปัจจุบันเป็นอย่างไร?
4. ความตระหนักรู้อัตลักษณ์ชาติพันธุ์:
ชุมชนของคุณมีทัศนคติอย่างไรต่อคำว่า "ชาวบน" และ "ชาวนบน"? (มีความพึงพอใจและเคารพตนเองในการใช้คำระบุตนเองอย่างไร?)
2 แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Guide)
กลุ่มเป้าหมาย: กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) เช่น ยายเลื่อม พ่อดอกไม้ ยกจตุรัส และปราชญ์อาวุโส ผู้นำจิตวิญญาณ
แนวประเด็นสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Unstructured Prompts):
(นักวิจัยใช้ประเด็นเปิดเหล่านี้ในการพูดคุยเจาะลึกเพื่อกระตุ้นความทรงจำ โดยให้อิสระแก่ผู้รู้ในการเล่าเรื่องความหลังอย่างเต็มที่)
1. รากเหง้าประวัติศาสตร์และการโยกย้ายถิ่นฐานของชาวบน:

○ เรื่องเล่าบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่นเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในอดีตบนภูเขาป่าสูงก่อนที่จะอพยพลงมาตั้งหลักแหล่งทำกินข้างล่างในช่วงแผนพัฒนาปี 2490 เป็นอย่างไร?
○ ความเป็นไปได้และความหลังของเส้นทาง "ช่องซิด" (หรือช่องขุนซิด) ในอดีต ที่บรรพบุรุษเดินเท้าพาดผ่านเทือกเขาพังเหยเพื่อนำทรัพยากรป่าไปแลกข้าวกับอารยธรรมศรีเทพ
2. ภาษาทวารวดีที่ยังมีชีวิตและการบันทึกตัวอักษร:
○ ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับภาษาญัฮกุร และความรู้สึกเมื่อได้ทราบว่าคำพูดในชีวิตประจำวันของตนมีความสอดคล้องอย่างอัศจรรย์กับภาษาจารึกมอญโบราณบนศิลาจารึกอายุ 1,500 ปี (จารึกวัดโพธิ์ร้าง)
○ ความคิดเห็นของปราชญ์ดั้งเดิมต่อความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยในการใช้ระบบอักษรเขียนภาษาญัฮกุรด้วยอักษรไทยเพื่อทำนุงานชุมชนสืบทอดวัฒนธรรม
3. คติความเชื่อ ผิบรรพบุรุษ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามป่าเขา:
○ โครงสร้างความเชื่อระบบผิบรรพบุรุษ ผีป่า ผีน้ำชี และข้อขล้า (ความเชื่อและข้อห้ามทางจิตวิญญาณในการพึงพากับธรรมชาติไม่ให้สูญหาย)
○ เหตุผลทางความเชื่อและกุศโลบายเบื้องหลัง "ข้อขล้า" เกี่ยวกับอาหาร (เช่น การดำข้าว ผัดข้าว มารยาทการเคี้ยวข้าว หรือการเคาะถ้วยชามเวลากิน) ที่ควบคุมวิถีชีวิตคนโบราณ
4. ความลับสุขภาพดี อายุยืน และภูมิปัญญาดนตรีธรรมชาติ:
○ ตำรับอาหารและยาสมุนไพรป่าของบรรพบุรุษโบราณที่ส่งผลให้ชาวญัฮกุรสมัยก่อนมีชีวิตที่ยืนยาวและมีสุขภาพแข็งแรงจนถึงผู้สูงวัย
○ วิธีการเลือกใบลำดวนเพื่อเป่าเลียนเสียงกวางป่าหรือชะนีในการล่อสัตว์ป่าในอดีต และประวัติการร้องเพลงกระแจ๊ะหรือเพลงปะเรเรดั้งเดิม